

**AZ ESÉLYEGYENLŐSÉG MEGVALÓSULÁSA A
KÜLÖNBÖZŐ TOLMÁCSOLÁSI TÍPUSOKBAN A
JELNYELVI TOLMÁCSOLÁS SORÁN**

Jelige: LHR931

2022.03.17.

Tartalomjegyzék

Témaindoklás	1
1. Az esélyegyenlőség biztosítása a komplex kommunikációs igényű személyek számára	2
1.1. Esélyegyenlőség a jogszabályok tükrében	2
1.1.1. Az egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség fogalma	2
1.1.2. Az esélyegyenlőség területei és azok szabályozása	3
1.1.3. Fogyatékosággal élők és az esélyegyenlőség	5
1.2. Kommunikációs zavarral élők	7
1.2.1. Fogyatékosággal élők száma, előfordulása	7
1.2.2. Kommunikációs zavarral élők száma, előfordulása	8
1.3. Augmentatív és alternatív kommunikáció (AAK)	9
1.3.1. Az AAK leendő funkciója szerinti csoportosítás	10
1.3.2. Az AAK taxonómiája	12
1.3.3. Segédeszközt igénylő főleg statikus rendszerek	13
1.3.4. Segédeszköz nélküli dinamikus rendszerek	14
1.3.5. Kevért rendszerek	15
1.4. Jelnyelv és jelnyelvi tolmácsolás	15
1.4.1. Jelnyelv használók meghatározása	15
1.4.2. Jelnyelv használat szabályozása, törvényi háttere	16
1.4.3. Jelnyelvi tolmács biztosításának feltételei	18
1.4.4. A jelnyelvi tolmácsolás területei	19
2. Vizsgálat	20
2.1. A vizsgálat célja és kérdése	20
2.2. A vizsgálat módszere, eszköze és körülményei	20
2.3. A vizsgálati csoport bemutatása	21
2.4. Az interjúk elemzése	23
2.4.1. A jelnyelvi tolmácsok által használt tolmácsolási módok és típusok	23
2.4.2. A tolmácsszolgáltatást igénybe vevők száma a vizsgált megyékben	25
2.4.3. Esélyegyenlőség biztosítása	26
2.4.4. Tolmácsszerepből történő kilépés	28

2.4.5. Esélyegyenlőség a különböző tolmácsolási típusok esetében	32
2.4.6. Információáramlás tolmácsolás közben	36
2.4.7. Az esélyegyenlőség mértéke	37
2.5. Következtetés	38
Összegzés	39
Irodalomjegyzék	40
Melléklet	45

Témaindoklás

Napjainkban egyre jobban előtérbe kerül az esélyegyenlőség biztosítása. Magyarországon az Alaptörvény minden személy számára biztosítja az emberi, és állampolgári jogokat bármilyen különbségtétel nélkül, mégis nagyon sok mindenki tapasztal diszkriminációt élete során. Az egyik legérintettebb csoport a fogyatékossgal élő személyek csoportja, a felzárkóztatásukra, az esélyegyenlőségük biztosítására újabbnál újabb pályázatokat ír ki az állam a hivatalok, a munkáltatók részére. Sok szakirodalom vizsgálja a társadalomban elfoglalt helyüket, a velük szemben tapasztalt diszkriminációkat.

A fogyatékossgal élők csoportjának van egy kisebb rétege, a kommunikációs zavarral élő személyek, akiknek a beszédfejlődése eltér az átlagostól, vagy a már meglévő beszédképességüket valamilyen betegség, baleset folytán elveszítik és az augmentatív és alternatív kommunikációs eszközök használatára szorulnak. Róluk kevés információja van a társadalomnak, peremterületre szorulnak, mivel a kommunikációjuk nehezített, így nehéz kapcsolódási pontot találniuk a többségi társadalommal. A közvetlen környezetük, a családtagjaik, a gyógypedagógusok, a különböző szakemberek megtanulnak velük kommunikálni, és itt bezárul a világ számukra.

A komplex kommunikációs igényű emberek egy része jelen van a mindennapokban, a sérülésük, a fogyatékossguk csak akkor tűnik szembe, ha megszólítjuk őket, mivel ők a kommunikációjuk során az augmentatív és alternatív kommunikációs eszközök közül a jelnyelvet használják. A társadalom a halló világra van berendezkedve, így a jelnyelv használó személyeknek elsődlegesen a jelnyelvi tolmácsok biztosítják az esélyegyenlőséget. A jelnyelvi tolmácsolás egy fiatal szakma Magyarországon, kevés szakirodalom található a témában, az is főként tankönyvi formában a tolmácsképzésben részt vevő hallgatók számára. Azt, hogy ténylegesen megvalósul-e a hallássérült személyek felé az esélyegyenlőség biztosítása a jelnyelv és a jelnyelvi tolmácsolás által, még senki sem vizsgálta. Jelen dolgozat a jelnyelvi tolmácsok tapasztalatait összegyűjtve erre a kérdésre keresi a választ.

1. Az esélyegyenlőség biztosítása a komplex kommunikációs igényű személyek számára

1.1. Esélyegyenlőség a jogszabályok tükrében

A Magyar Köztársaság Alkotmányát az emberi jogokról szóló nemzetközi egyezményeknek megfelelően, azokkal összehangolva az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény módosította (Magyar, 2014). A módosított Alkotmány XII. fejezete tartalmazza az alapvető jogokat és kötelességeket, ezen belül pedig a 70/A. § (1) bekezdése biztosítja minden személynek, aki az ország területén tartózkodik az emberi és állampolgári jogokat bármely megkülönböztetés, azaz neme, faja, bőrszíne, nyelve, felekezeti hovatartozása, politikai nézete, nemzeti, társadalmi származása, vagyoni, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül.

A 2011. április 25-én módosított magyarországi Alaptörvény XV. cikkének 1., és 2. pontja mondja ki a törvény előtti egyenlőséget nemre, fajra, bőrszínre, felekezeti hovatartozásra, nyelvre, fogyatékosagra, származásra, politikai nézetre való tekintet nélkül. Ugyanezen cikk 4. pontja tartalmazza, hogy Magyarországon az esélyegyenlőség biztosítását külön intézkedésekkel biztosítják. Külön intézkedés többek mellett az 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról, illetve a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.

1.1.1. Az egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség fogalma

A diszkrimináció latin eredetű szó, jelentése hátrányos megkülönböztetés, az egyenlő bánásmóddal ellentétes eljárás, aminek tükrében az egyenlő bánásmód alatt a különbségek megszüntetését, a diszkrimináció tilalmát értjük. Az esélyegyenlőtlenség felszámolásának egyik eszköze az esélyegyenlőség megteremtése, azonban egyenlőtlenséget nem lehet azzal megteremteni, ha mindenkinek, minden társadalmi csoportnak azonos előnyöket és jogokat adunk. Pozitív változást, pozitív diszkriminációt a lemaradt, hátrányos megkülönböztetéssel sújtó csoportoknak adott előjogokkal érhetünk el, így biztosítva felzárkóztatásukat (Tausz, 1998; I1).

Az előnyben részesítés az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 11. § (1) bekezdése alapján nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét, amennyiben az egyenlőtlenségek megszüntetése érdekében alkalmazzák azt.

Pozitív diszkriminációban minden esetben a hátrányosan megkülönböztetett, védett tulajdonsággal rendelkező csoport tagjai részesülnek annak érdekében, hogy a köztük és a társadalom többsége között lévő szakadékot, egyenlőtlenséget áthidalják, és felzárkóztatásuk megtörténhessen. A pozitív diszkrimináció, a pozitív megkülönböztetés megvalósulhat megerősítő cselekvéssel, mint a többletjogok biztosítása, vagy statisztikai kvóták megszabásával (Magyar, 2014).

Hátrányos megkülönböztetés érheti az ugyanazon társadalomban élő, de eltérő bőrszínnel, korrall, nemmel, szexuális hovatartozással, esetleg betegséggel, fogyatékkal élő embereket. Látható vagy vélt tulajdonságaik viszonylagos társadalmi megkülönböztetést eredményeznek, mivel a különbségtétel mindig az adott társadalmi csoporttól és attól a környezettől függ, amelyben a megkülönböztetett, vagy kirekesztett egyén él (Csepeli, Kemény, Palásti, Tóth és Ladányi, 1998).

A magyar jogrendben a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény (továbbiakban: Ebktv.) 7. §-a rögzíti, hogy mi minősül az egyenlő bánásmód megsértésének. Az egyenlő bánásmód megsértése lehet közvetlen és közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, illetve az ezekre adott utasítás. A közvetlen és közvetett hátrányos megkülönböztetést még kiegészíthetjük azzal, hogy a negatív megkülönböztetés lehet tudatos és nem tudatos. A közvetlen megkülönböztetés minden esetben tudatos, míg a közvetett diszkrimináció lehet épp úgy tudatos is, mint nem tudatos (Tausz, 1998).

1.1.2. Az esélyegyenlőség területei és azok szabályozása

Az Ebktv. III. fejezete öt területen - a foglalkoztatás, a szociális biztonság és egészségügy, a lakhatás, az oktatás és képzés, az áruk forgalma és szolgáltatások igénybe vétele - fejt ki mire terjed ki az egyenlő bánásmód követelménye, illetve azt, hogy mi minősül ezeken a területeken azok megsértésének. A törvény az öt területet taglalva nem tér ki minden egyes esetre, mely az egyenlő bánásmód elvét megsérti, megsértheti, a felsorolások példálózó jellegűek (I1).

A mindennapi életben legszembetűnőbben a foglalkoztatás területén érhető tetten a hátrányos megkülönböztetés, aminek tilalmát és az előnyben részesítés kötelezettségét a Munka Törvénykönyve, az 1992. évi XXII. törvény 5. §-a szabályozza. A Munka Törvénykönyvének 5. § (1) bekezdése határozza meg azokat a tulajdonságokat, amelyek alapján tilos a hátrányos megkülönböztetés a munkavállalók között a munkaviszonnyal kapcsolatosan. Nem adhat okot hátrányos megkülönböztetésre a foglalkoztatott neme, kora, nemzetisége, faja, származása,

vallása, politikai nézete, érdekképviselőihez való tartozása, vagy az érdekképviselői szervvel kapcsolatos tevékenysége, illetve más, a munkavégzéssel össze nem függő körülménye. A 2001-ben az 5. §-t kiegészítették, a védett tulajdonságok közé bekerült a családi és a fogyatékos állapot, így már törvény mondja ki, hogy ezen állapotok miatt sem érhet senkit diszkrimináció. Fontos megjegyezni, hogy az új szabályozás az 5. § (3) bekezdésében pontosan leírja, hogy nemcsak a munkavégzés során, hanem már azt megelőzően a munkaviszony létesítése előtt sem lehet az állásra jelentkezőt neme, kora, fogyatékosági állapota alapján diszkriminálni.

A másik nagy terület, ahol gyakori a diszkrimináció, az az oktatás-nevelés területe, amely területen elsőként a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény deklarálta a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. A 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről a legelső paragrafusában, a célkitűzései között említi a társadalmi leszakadás megakadályozását, illetve a tehetséggondozást. A pedagógiai munka során a pedagógusoknak egyéni bánásmódra kell törekedniük, figyelembe véve a diákok életkorát, egyéni szükségleteit, speciális igényeit. A köznevelési törvény 4. § (13) bekezdése pontosan meghatározza, kik igényelnek kiemelt figyelmet: a különleges bánásmódot igénylő, a sajátos nevelési igényű, a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő, a kiemelten tehetséges, a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű, és a tartós gyógykezelés alatt álló gyermekek, tanulók. A nevelés-oktatás során a pozitív diszkrimináció alkalmazása segíti az oktatási rendszerben résztvevőket, azaz a gyermekek, tanulók közötti különbségek kiegyenlítését, segíti a köznevelési törvény által megfogalmazott célok elérését. A köznevelést több tényező határozza meg, a 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 1. § (2) bekezdése kiemeli a tudás, az igazságosság, a rend, a szabadság, a méltányosság, a szolidaritás és az egyenlő bánásmód fontosságát.

Diszkrimináció érhet egy személyt vagy egy csoportot az egészségügyi ellátás, vagy a megfelelő lakhatás biztosításának hiánya, hiányossága miatt. Az 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről a 2. §-ban rögzíti az alapelveit, melynek (2) bekezdése biztosítja az esélyegyenlőséget az egészségügyi szolgáltatások igénybe vétele során. A törvény 2. fejezetének 7. § (1) bekezdése kimondja, hogy minden embernek joga van az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő egészségügyi ellátáshoz egészségi állapotához mérten. A lakhatás biztosításáról az Alaptörvény XXII. cikke rendelkezik, a magyar állam igyekszik mindenki számára emberhez méltó lakhatási feltételeket biztosítani, az otthontalanná vált, hajlék nélküli embereknek az állam és az önkormányzatok lehetőségükhöz mérten megpróbálnak szállást nyújtani.

Az Ebtv. kiemeli az áruk forgalma és szolgáltatások igénybe vétele területét, a 30. § (1) bekezdése alapján hátrányos megkülönböztetésnek minősül a 8. §-ban megnevezett

tulajdonságok alapján kizárni bárkit a szolgáltatások igénybe vételéből a vendéglátó-ipari, kereskedelmi és szórakozóhelyeken, illetve tilos eltérő minőséget, árut biztosítani számukra. A szolgáltatások közé tartozik a média. Az „új médiatörvényként” emlegetett 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szabályozza a kereskedelmi közlemények megjelenését a rádióban, a televízióban, a nyomtatott és az internetes felületeken. A 83. § f) pontja a közszolgálati médiaszolgáltatás céljai között megnevezi a súlyosan hátrányos helyzetben lévő csoportok sajátos igényeinek kielégítését. Súlyosan hátrányos csoportokat alkothatnak az emberek az életkoruk, a testi, a lelki, a szellemi állapotuk, a társadalmi körülményeik és a fogyatékoságukból eredően.

1.1.3. Fogyatékosággal élők és az esélyegyenlőség

A Magyar Köztársaság Országgyűlése 1998. április 1-én hirdette ki az 1998. évi XXVI. törvényt, mely a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szól. A fogyatékosággal élő személyek egy sajátos csoportot alkotnak, akiket egészségi állapotuk, másságuk miatt az élet számos területén ér vagy érhet hátrányos megkülönböztetés, diszkrimináció. A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény (röviden Fot.) preambuluma is kiemeli, hogy „A fogyatékos emberek ... a mindenkit megillető jogokkal és lehetőségekkel csak jelentős nehézségek árán vagy egyáltalán nem képesek élni.” Hogy pontosan ki számít fogyatékosággal élőnek, arról a Fot. a 4. § a) pontjában így nyilatkozik: „fogyatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással - illetve ezek bármilyen halmozódásával - él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja”. A meghatározás azokat a tulajdonságokat emeli ki, amelyek sérültek, funkciójukat nem megfelelően látják el és hosszú időn keresztül fennállnak.

A Fot. 2. § (3) bekezdése az Alapelvek között említi, hogy a fogyatékosággal élők sajátos szükségletekkel rendelkeznek, különleges megoldások szükségesek ahhoz, hogy ugyanazon jogokkal, lehetőségekkel éljenek, mint ép társaik. A törvény 4. §-ban a h) pont alatt sorolja fel azokat a területeket, ahol kiemelten fontos megvalósítani az egyenlő esélyű hozzáférést számukra. A kiemelt területek: a szolgáltatás, az épületek megközelíthetősége, bejárhatósága és a kommunikációhoz való hozzáférés. A Fot. II. fejezete részletezi a fogyatékos személyeket megillető jogokat a környezet, a kommunikáció, a közszolgáltatás, a közlekedés, a támogató szolgálat -ideértve a segédeszközöket is- területén. A kommunikációhoz való jog azt jelenti, hogy a fogyatékosággal élő személyek számára is elengedhetetlenül fontos az

információhoz való hozzájutás, így biztosítani kell számukra az egyenlő esélyű hozzáférést az élet minden területén. A törvény 7. § (1) bekezdése alapján a személyi segítség igénybe vételéhez szükséges feltételeket meg kell teremteni a közszolgáltatások igénybe vételekor a kommunikációjukban akadályozott emberek számára.

A washingtoni székhelyű TASH (The Association for the Severely Handicapped) a súlyos és halmozott fogyatékossgal élő emberek emberi jogaiért és befogadásáért küzdő szervezet nemzetközi szinten látja el a fogyatékossgal élők érdekképviselését. A 2000-ben kiadott állásfoglalása, melyet legutóbb 2016-ban vizsgáltak felül, egyértelműen kimondja, hogy „A kommunikáció nem egyszerűen alapvető emberi jog, hanem minden más jog gyakorlásának eszköze”¹ (I2). Az alapvető emberi jogaitól senkit sem lehet megfosztani, így a kommunikációhoz való jogától sem, minden ember számára biztosítani kell a maga által választott legmegfelelőbb, leghatékonyabb kommunikációs csatornát, eszközt, beleértve az augmentatív és alternatív kommunikációs eszközöket, hogy önmagukat, gondolataikat kifejezzék, megértessék, részesei legyenek a világnak.

Az ENSZ 2006. december 13-án elfogadott egyezménye, *A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény* az első nemzetközi egyezmény, ami a fogyatékossgal élő személyek jogait foglalja össze és minden tagállamra nézve kötelező érvényű. A Magyarország által 2007-ben ratifikált ENSZ egyezmény 9. cikke a fizikai környezethez, a közlekedéshez, az információhoz és kommunikációhoz, a szolgáltatásokhoz való hozzáférhetőséget biztosítja. A 9. cikk 2. pont d) bekezdése előírja az egyezményt elfogadó államoknak a nyilvános épületek Braille-írással, illetve könnyen érthető és olvasható jelzésekkel történő ellátását, míg az e) bekezdés az útmutatók, olvasóprogramok, szakképzett jelnyelvi tolmácsok általi segítségnyújtást biztosítja a mindenki számára elérhető lehetőségek hozzáférhetősége érdekében. Az egyezmény 21. cikke a véleménynyilvánításról, a szólásszabadságról, és az információhoz való hozzáféréstről szól. A 21. cikk b) bekezdése előírja, hogy a hivatalos ügyek intézése során elérhetővé kell tenni a jelnyelvi tolmács, a Braille-írás, az alternatív és augmentatív kommunikáció és egyéb, a fogyatékossgal élő személy által választott kommunikációs csatorna biztosítását. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény az oktatás területén is kitér a kommunikációs akadálymentesítés fontosságára. A 24. cikk 3. pont c) bekezdése a szükséges intézkedések meghozatalára szólítja fel a részes tagállamokat, a fogyatékossgal élő személyek oktatásban és közösségben való egyenjogú részvételének biztosítása érdekében. Az oktatás a vak, a siket, vagy a siketvak

¹ „The right to communicate is both a basic human right and the means by which all other rights are realized.”

gyermek szükségleteinek megfelelő legoptimálisabb nyelven, legmegfelelőbb kommunikációs módszer, eszköz bevonásával kell történjen.

1.2. Kommunikációs zavarral élők

1.2.1. Fogyatékosággal élők száma, előfordulása

2011-ben megjelent a WHO (World Health Organization) és World Bank közös felügyelete alatt a Világjelentés a fogyatékoságról, ami a teljes népesség 15%-át, több mint 1 milliárd embert fogyatékosággal élőként tart számon. A 15 év és attól idősebb korosztályból körülbelül 785 millió (15,6%) és 975 millió (19,4%) közé tehető a fogyatékosággal élők száma a világon, közülük körülbelül 110 millió (2,2%) és 190 millió (3,8%) közötti a súlyos fogyatékosággal élő személy. A GBD becslése szerint a 14 év és attól fiatalabb gyermekek közül közepes vagy súlyos fogyatékosággal él 93 millió (5,1%) gyermek, melyből 13 millió (0,7%) életvitelében súlyosan akadályozott. Az UNICEF 2005-ben a 18 év alatti fogyatékosággal élő gyermekek számát 150 millióra becsülte (I3).

Magyarországon utoljára 2011-ben történt az egész országra kiterjedő, szám szerint a 15. népszámlálás, a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) által. A népszámlálás egyik fontos eleme, a fogyatékosággal élők helyzetének feltérképezése, önkéntes válaszadáson, önbesoroláson alapult. 2011-ben a teljes magyarországi lakosság 4,92%-a, 490.578 személy vallotta magát fogyatékosággal élőnek, a 14 év és attól fiatalabb korosztályból 23.190 fő (0,23%), míg a 15 év és az afeletti korosztályból 467.388 fő (4,69%). A fogyatékosággal élők legnagyobb csoportját (47,33%) a mozgássérültek alkotják 232.206 fővel, a második és harmadik legnépesebb csoport az időskorban gyakoribb fogyatékoságokat magába foglaló gyengénlátók, aliglátók csoportja 73.430 fővel (14,96%), és a nagyothallók csoportja 63.014 fővel (12,84%). Vaknak 9.054 (1,84%), értelmi fogyatékosággal élőnek 42.779 (8,72%), autista személynek 5.120 (1,04%), mentálisan sérültnak 46.265 (9,43%), siketnek 8.571 (1,74%), siketvaknak 3.262 (0,66%), beszédhibásnak 14.528 (2,96%), beszéd fogyatékosággal élőnek 10.913 (2,22%), súlyos belszervi fogyatékosággal élőnek 46.648 (9,50%), egyéb fogyatékosággal élőnek 2.277 (0,46%), ismeretlen fogyatékosággal élőnek 37.120 (7,56%) személy vallotta magát (I4). A népszámlálási adatok alapján a fogyatékosággal élő emberek 81%-nak egy, 15%-nak kettő, 4%-nak három (vagy annál több) fogyatékosága van. A beszédelszajátítási nehézség és a hallásvesztesség, hallásromlás közötti kapcsolatot jól mutatja, hogy a beszédhiba mellé második fogyatékoságként 42%-ban a nagyothallás, a beszéd fogyatékoság mellé pedig 53,6%-ban a siketség párosul (I5). A fogyatékosággal élő

személyek közül 58.761 fő (12%) érzi magát a kommunikációban, információszerzésben akadályozottnak, a nagyothallók 36,7%-a, a siketek 52,9%-a, az értelmi fogyatékosággal élők 24,6%-a, a beszédhibások 39%-a, a beszéd fogyatékosággal élők 45,2%-a, az autista személyek 37,1%-a, a siketvakok 22,7%-a nyilatkozta, hogy az átlagosnál jelentősebb nehézséget okoz nekik a kommunikáció (I4; I5; I6).

1.2.2. Kommunikációs zavarral élők száma, előfordulása

A kommunikáció az önkifejezés, a szocializáció, a társas érintkezés egyik alapja, segítségével az ember ki tudja érzéseit, gondolatait, igényeit, kéréseit, akaratát fejezni, információt tud cserélni, szükséges a tanuláshoz, a társadalomba való beilleszkedéshez, a munkavállaláshoz. A kommunikációban történő akadályozottság negatívan hat a személyiségfejlődésre (Erdélyi, 2009; Imre, 2020; Radványi, 2020), a beszédképtelenség frusztrációhoz vezet, önagressziót, destruktív magatartást, viselkedési zavarokat eredményezhet (Erdélyi, 2009; Radványi, 2020; I7). „Nem véletlen, hogy az emberek nagy többsége a beszédzavart éli meg a legsúlyosabb problémának.” (Kálmán, 2006:13). A korlátozott beszédképesség megnehezíti a mindennapi kommunikációt, a kommunikációs igények nem elégülnek ki, a súlyos beszédzavarral rendelkező egyén a napi szükségleteit sem képes kifejezni, vagy mert képtelen rá, vagy mert a még meglevő beszéde nem alkalmas arra. A természetes beszéd hiányát igyekszik kompenzálni (kiegészíteni) az augmentatív és alternatív kommunikáció (AAK), biztosítva a komplex kommunikációs igényű emberek számára a kommunikációhoz való joguk gyakorlását, mely alapvető emberi jog, amitől senki sem fosztható meg (TASH, id. Kálmán, 2006; Erdélyi, 2008; Kálmán, 2009; I7).

A világon kommunikációs zavarral, beszédzavarral élő személyek számáról nincs pontos adat, mivel nincs egységes kutatás, népszámlálás, minden felmérés, statisztika, mely a témában készül, más-más szemponton alapul, így a kapott értékek nem szignifikánsak. Nemzetközi szinten a legtöbbet hivatkozott forrás a Matas és munkatársai által 1985-ben készített kutatás, mely a nem beszélő lakosság demográfiai adataira, illetve az alternatív és augmentatív kommunikációs (AAK-s) eszközök fejlesztésének lehetőségeire irányult. Demográfiai tanulmányukban megállapították, hogy a teljes népesség 0,18%-a kommunikációs zavarral küzd, a 6-18 éves iskoláskorú gyermekeknek pedig a 0,3-0,6%-a nem tud olyan minőségű beszédet produkálni, ami az alapvető kommunikációhoz szükséges lenne (Matas és mtsai., id. Kálmán, 2006). 1990-ben Blackstone (id. Kálmán, 2006) az egész világra kiterjedő következtetést vont le több tanulmány elemzését, összevetését követően, mely során megállapította, hogy az iskoláskorú gyermekek 0,2-0,6%-a súlyos beszédzavarral él

(Blackstone, id. Beukelman és Mirenda, 2021), és az alternatív és augmentatív kommunikációs módszerek elsajátításával a Föld népességének 0,4%-a kifejezőbben, jobban tudna kommunikálni (Huer, id. Kálmán, 2006). Napjainkban, az Egyesült Államokban körülbelül 4 millió ember, a teljes lakosság 1,3%-a akadályoztatott a kommunikációjában, számukra az AAK-s eszközök használata nyújt(hat) kommunikációs támogatást az élet bármely területén (Beukelman és Mirenda, 2021).

Magyarországon a '80-as évek közepén Kálmán Zsófia tett kísérletet arra, hogy megvizsgálja, hány főnek van szüksége alternatív és augmentatív kommunikációra, de kérdőíves vizsgálatával csak a bentlakásos intézetben élő beszédképtelen személyeket érte el, kihagyva a felméréséből pl. a hallássérült és az autista személyeket. A vizsgálatból a szerzett kommunikációs zavarral élők is kimaradtak, mivel jellemzően nem intézményi keretek között éltek. A 181 intézménynek kiküldött kérdőívből értékelhető adat 77 bentlakásos intézmény, 6728 lakójáról érkezett, akik közül 1576 személyről (23,4%) nyilatkozták, hogy funkcionális beszéddel nem rendelkezik. Az 1985-1987 közötti lakosság számra kivetítve az arányt, azt az eredményt kapta, hogy Magyarország lakosságának 0,06%-a, 6000 fő beszédképtelen (Kálmán és Pajor, id. Kálmán, 2006). Magyar viszonylatban a gyermekekre vonatkozóan Barkó Éva (id. Kálmán, 2006) egy 1999-ben megjelent tanulmányában, Rehabilitáció a gyermekkorban, a gyermekek 15%-ról írta, hogy különleges gondoskodást, odafigyelést igényelnek, a gyermek populáció 5-7%-át súlyos fogyatékossgal élő gyermekek képzik, közülük 0,5% központi idegrendszeri károsodott. A speciális kommunikációs módszereket, eszközöket használók között nagy arányban fordul elő központi idegrendszeri károsodott, így Barkó adatai alapján elmondható, hogy a magyarországi iskoláskorú gyermekek 0,2-0,4%-a AAK-t használó (Kálmán, 2006).

1.3. Augmentatív és alternatív kommunikáció (AAK)

Az augmentatív és alternatív kommunikáció a gyógypedagógia és a komplex rehabilitáció legfiatalabb ága (Kálmán, 2006, 2012; Királyhidi, 2009), olyan multidiszciplináris terület (Kálmán, 2006, 2012; Beukelman és Mirenda, 2021), melynek gyakorlásához, alkalmazásához, oktatásához az érintett személyen és családján kívül a gyógypedagógia, a rehabilitáció, az ergoterápia, a logopédia, a nyelvészet, a pszicho-, és neurolingvisztika, a szociálpszichológia, és a számítógépes programozás területén dolgozó szakemberek együttműködése szükséges (Kálmán, 2012; Beukelman és Mirenda, 2021). Az augmentatív és alternatív kommunikáció kifejezés az angol-amerikai „Augmentative and Alternative

Communication” (AAC) szóhasználatból honosodott meg Magyarországon (Erdélyi, 2008, 2009; Juhász, 2020). A kifejezésben szereplő alternatív szó a másságra, a hagyományostól (beszéd, írás) eltérő kommunikációra utal (Kálmán, 2006, 2012; Kálmán, id. Királyhidi, 2009; Kálmán, id. Varga, 2018; Juhász, 2020), míg az augmentatív kifejezés a latin *augmento*, *augmentare* szóból ered, jelentése kiegészíteni, kibővíteni, hozzátenni (Kálmán, 2006, 2012; Erdélyi, 2009; Kálmán, id. Királyhidi, 2009; Juhász, 2020). Az augmentatív és alternatív kommunikáció a kieső, hiányzó beszéd kiegészítésére szolgál (Kálmán, 2006; Juhász, 2020; Kálmán és Juhász, 2020; Pál-Horváth, 2020; Mustonen, Locke, Reichle, Solbrack és Lindgren, id. Johnston és Cosbey, 2021; I7), „a funkcionális beszéd hiányát hivatott kompenzálni” (Kálmán, 2006: 15), „hogyan a beszédhiánya ne váljék azonossá a kommunikáció hiányával” (Bagotai T., Juhász és Kálmán, 2015: 162). Kálmán Zsófia (2006: 109) megfogalmazása szerint az AAK „Új utakat épít: megmutathatóvá teszi a kimondhatatlant... Gesztusokat, jeleket, fotókat, rajzokat, jelképeket, betűket [.....] ajánl fel, hogy az illető formát adhasson annak, amit sem beszéddel, sem egyéb módon nem tud kifejezni.”

Az augmentatív és alternatív kommunikáció átmeneti, vagy tartós segítséget nyújt (Kálmán, 1997, 2006; Havasi, Stefanik, és Győri, 2017; Juhász, 2020; ASHA, id. Beukelman és Mirenda, 2021) a súlyos beszéd és/vagy nyelvzavart mutató személyeknek mind a beszédproduktum előállítására, mind a megértése során (Kálmán, 2006.; Királyhidi, 2009; Light és McNaughton, id. Havasi és mtsai, 2017; Juhász, 2020; Kálmán és Juhász, 2020; ASHA, id. Beukelman és Mirenda, 2021; I7). Az AAK célja a kommunikáció segítése a komplex kommunikációs igényű emberek számára, akik az AAK-s módszerek alkalmazásával önkifejezéshez juthatnak (Kálmán, 1997; Pál-Horváth, 2020; I8), hatékonyan bekapcsolódhatnak a különféle interakciókba (Beukelman és Mirenda, 2021; I8), kifejezhetik igényeiket, kívánságaikat, információt adhatnak át, kapcsolatokat építhetnek, eleget tehetnek a társadalmi viselkedési szabályoknak (Light, id. Beukelman és Mirenda, 2021), azaz jelen lehetnek a világban (Kálmán, 2006).

1.3.1. Az AAK leendő funkciója szerinti csoportosítás

A komplex nyelvi zavarral élő személyeknél előforduló kommunikációs zavart okozó kórképek széles skálán mozognak, így az augmentatív és alternatív kommunikációt használó személyek sok szempontból vizsgálhatóak, többféle besorolás alapján lehet csoportosítani őket (Kálmán, 2006; Varga, 2018). A kategorizálás leggyakoribb szempontjai: a kommunikációs zavart kiváltó betegségek, kórképek; a nyelvi- és/vagy beszédzavar megjelenésének időpontja; az életkori kategóriák; a beszédképtelenség tartóssága (átmeneti vagy állandó); az értelmi

képességek; a tünetek száma; az állapot változás (javulás vagy romlás); az AAK leendő funkciója; a beszédzavar, nyelvzavar, vagy a kettő keveredése áll-e fent; a környezeti és szociális háttér; a nyelvelsajátítás szintje; az írásképeség minősége (Kálmán, 2006; Kálmán, id. Varga, 2018).

Az AAK funkciója szerinti csoportosítás von Tetzchner és Martinsen neveihez fűződik, akik az AAK- t használó személyeket három csoportba sorolják annak alapján, hogy életükben milyen szerepet tölt be az augmentatív és alternatív kommunikáció. A három csoport kialakítása a jelenlegi és a jövőbeli beszédértést és beszédhasználatot veszi alapul (von Tetzchner és Martinsen, id. Erdélyi, 2008; Erdélyi, 2009), figyelmen kívül hagyva a kórképeket, így biztosítva a csoportok közötti átjárhatóságot (Kálmán, 2006). Az AAK leendő funkciója szerinti csoportosítás három felosztása: akiknek az augmentatív és alternatív kommunikáció a nyelvi kifejezéshez szükséges, akiknek az augmentatív és alternatív kommunikáció nyelvi támaszt nyújt, és akiknek az augmentatív és alternatív kommunikáció magát a kommunikációt jelenti (von Tetzchner és Martinsen, id. Kálmán, 2006; von Tetzchner és Martinsen, id. Erdélyi, 2008; Erdélyi, 2009; Erdélyi, id. Juhász, 2020).

Az első csoportba (akiknek az augmentatív és alternatív kommunikáció a nyelvi kifejezéshez szükséges) tartozó személyek beszédértése megfelelő, nem okoz számukra gondot mások megértése, de saját maguk kifejezésére, megértetésére képtelenek a hangzó beszéd által (Kálmán, 2006; Erdélyi, 2008, 2009). A csoportba tartozó komplex nyelvi zavarral élő személyeknél a kifelé irányuló kommunikációs csatornák (Kálmán, 2006) megismerése, és azok használatának elsajátítása a cél, nem pedig a nyelvi megértés fejlesztése (Erdélyi, 2008, 2009). A nyelvi kifejezési formát igénylők számára az AAK tartós, állandó megoldást nyújt a kommunikációs szükségleteik kielégítésére (Kálmán, 2006; Erdélyi, 2008, 2009).

A második csoport (akiknek az augmentatív és alternatív kommunikáció nyelvi támaszt nyújt) két alcsoportra bontható, közös pontjuk, hogy mindkét esetben az AAK a hangzó beszéd kiegészítésére, támogatására szolgál. Az egyik alcsoportba az AAK beszédfejlődést serkentő eszköz, (Kálmán, 2006), azon személyek számára, akiknek csak átmenetileg (Kálmán, 2006; Erdélyi, 2008, 2009) van szükségük a kommunikációs csatornák megsegítésére. Ebbe az alcsoportba tartozók, mint a Down-szindrómás gyerekek nagy része, a szókezdeményeket adekvátan használó 3-6 éves értelmi sérült gyermekek, a fejlődési diszfáziás, és az egyéb beszéd-, nyelvfejlődési nehézségekkel küzdő gyermekek számára várhatóan a beszéd lesz a végleges kommunikációs eszköz (Kálmán, 2006). A nyelvi támaszra szoruló másik alcsoportjába azok a személyek tartoznak, akik megfelelő beszédértés mellett elsajátítottak a hangzó beszédet, de beszédük nehezen érthető (Kálmán, 2006; Erdélyi, 2008, 2009). A fő

kommunikációs csatornájuk a hangzó nyelv, de mondanivalójukat AAK-s eszközökkel (kézjelekkel, gesztusokkal, képekkel, betűkkel stb.) szükséges alátámasztani a könnyebb megértés miatt (Kálmán, 2006; Erdélyi, 2008, 2009). Ebbe az alcsoportba a súlyos artikulációs nehézségekkel küzdő személyek tartoznak (Kálmán, 2006), akiknek a kommunikációs megerősítés főként idegenekkel történő beszélgetés során, illetve háttérzaj esetén szükséges (Erdélyi, 2008, 2009).

A harmadik csoport (akiknek az augmentatív és alternatív kommunikáció magát a kommunikációt jelenti) az alternatív nyelv használatára kényszerülők csoportja (Kálmán, 2006), akik számára a hangzó nyelven történő kommunikáció, azaz a mások megértése, és önmaguk megértetése is gondot okoz, számukra az AAK egy pótnyelv (Erdélyi, 2008, 2009), amit életük végéig használnak (Kálmán, 2006). Ebbe a csoportba az autista spektrumba tartozó, nem beszélő személyek, az értelmileg súlyos fokban akadályozott, beszédképtelen személyek, és az auditív agnóziában (ép hangészlelés mellett, nem tudja a hangok jelentését megítélni) szenvedő személyek tartoznak (Kálmán, 2006; Erdélyi, 2008, 2009), akiknek az elsődleges nyelvük az AAK (Erdélyi, 2008, 2009). Tágabb értelemben a hallássérültek azon csoportja is ide tartozik, akiknek a hangzó beszéde érthetetlen, a szájról olvasás pedig nem biztosítja számukra kellő mértékben a zavartalan kommunikációt a társadalom többi tagjával, az AAK-módszerük, elsődleges nyelvük, a jelnyelv (Kálmán, 2006).

1.3.2. Az AAK taxonómiája

Az AAK taxonómiája az augmentatív és alternatív kommunikációs módszerek és eszközök bizonyos szempont szerinti csoportosítását, rendszertanát jelenti. A taxonómia átláthatóságot biztosít az AAK-t oktató szakembernek, hogy az AAK használatára szoruló személlyel, melyik módszertől kiindulva, milyen irányba haladjon a tanulási folyamatban, mely lesz az a végső eszköz, módszer, amely használója számára a leghatékonyabb. A csoportosítás általában rugalmasan, szubjektív szempontok alapján történik, így általánosan elfogadott modell nincs, csak olyan, ami a legelterjedtebb (Kálmán, 2006).

A legrégebbi és a legegyszerűbb felosztás a segédeszközök használatát veszi alapul (Lloyd és Karlan, Goossen's és Lloyd, Lloyd és Fuller, id. Kálmán, 2006; Kálmán, id. Varga, 2018), megkülönbözteti a segédeszközt igénylő rendszereket (aided system) a segédeszközt nem igénylő rendszerektől (unaided system) (Kálmán, 2006, 2012; Siegel, id. Erdélyi, 2008; Királyhidi, 2009; Varga, 2018; Fekete-Szabó, 2020; Beukelman és Mirenda, 2021; Johnston és Cosbey, 2021; I7). A segédeszköz használatán alapuló felosztás akkor adja a legárnyaltabb képet, ha az üzenethordozó természetét, az üzenet kiválasztásának, és az üzenet továbbításának

módját is figyelembe veszik a segédeszköz szükségességének szempontjából a kategorizálás során (Lloyd és mtsai., id. Kálmán, 2006).

Az augmentatív és alternatív kommunikációs rendszerek két szempont alapján vizsgálva, az üzenet kiválasztás és üzenet továbbítás módja szerint, két alcsoportra oszthatóak, a dinamikus és a statikus rendszerek alcsoportjára (Kálmán, 2006; Fuller és mtsai., id. Varga, 2018). A statikus rendszerek állandóak, tartósak, a jelentésük továbbításához nincs szükség mozgásra vagy változásra, a dinamikus rendszerek épp ellenkezőleg, mozgásban, változásban vannak. Az előbbi alcsoportot a segédeszközt igénylő rendszereknek, az utóbbi alcsoportot pedig a segédeszközt nem igénylő rendszereknek feleltetik meg (Kálmán, 2006; Kálmán, id. Varga, 2018). Azonban a két alcsoport között nem lehet ilyen élesen meghúzni a határt, hogy a statikus rendszerek csak a segédeszközt igénylő rendszereket, míg a dinamikus rendszerek csak a segédeszközt nem igénylő rendszereket foglalja magába. Mindkét alcsoportban vannak kivételek, például az ujjábécé elemei statikusak, mégsem igényelnek segédeszközt (Kálmán, 2006; Kálmán, id. Varga, 2018).

Az üzenettartalom természete alapján belső (intrinsic) és a külső (extrinsic) eredetű üzenetre lehet osztani az AAK-s rendszereket (Beukelman és Mirenda, id. Kálmán, 2006). A belső eredetű üzenet, ami lehet egy jel, egy szó, egy kép, elválaszthatatlanul, önmagában hordozza az üzenetet, így a kommunikációs partnernek is értenie és dekódolni kell tudnia a jeleket (például a siketek jelnyelve), szavakat, képeket. A külső eredetű üzenet esetében a produkció és a produkciót létrehozó jel, jelkép elkülönül, így a kommunikációs partnernek nem szükséges ismernie az AAK-használó nyelvét, elég, ha a produkciót megérti, például Bliss-nyelven történik a jel bevitel és szintetikus beszéd formájában jelenik meg az üzenet (Kálmán, 2006).

Az AAK további kategorizálásokat hordoz magában, mint segítséggel történő vagy önálló használat, vagy az üzenethordozónak a verbalitáshoz és a vokalizáláshoz való kapcsolata, esetleg az üzenethordozó rendszer rugalmassága és bővíthetősége alapján történő osztályozás. Az augmentatív és alternatív kommunikáció taxonómiája igen széles körű, bár a csoportosítások egyszerű elveket követnek, könnyen alkalmazhatóak, mégis ahány szakember, annyi féle felosztás van használatban (Kálmán, 2006).

1.3.3. *Segédeszközt igénylő főleg statikus rendszerek*

Az augmentatív és alternatív kommunikációs rendszerek legegyszerűbb csoportosítása a kommunikációhoz használt segédeszközigényen alapul (Lloyd és Karlan, Goossen's és Lloyd, Lloyd és Fuller, id. Kálmán, 2006; Kálmán, id. Varga, 2018), mely szerint

megkülönböztethetünk segédeszközt igénylő és segédeszközt nem igénylő rendszereket (Kálmán, 2006, 2012; Siegel, id. Erdélyi, 2008; Királyhidi, 2009; Varga, 2018; Fekete-Szabó, 2020; Beukelman és Mirenda, 2021; Johnston és Cosbey, 2021; I7). A segédeszközt igénylő rendszerek legtöbb esetben statikusak, mivel az üzenet előállításához csak minimális mozgásra, változásra van szükség, így használatuk nem okoz gondot a súlyos fokban mozgássérült személyek számára sem (Kálmán, 2006, 2012; Fekete-Szabó, 2020). A segédeszközt igénylő rendszerek nagy előnye, hogy nem szükséges a komplex kommunikációs zavarral élő személyt körülvevő környezet hozzáértése, könnyen értelmezhetőek a látott szavak, képek vagy a hallott kifejezések, mondatok. Hátránya a lassúság, mely a kommunikációs interakciót elnyújthatja, megakaszthatja, illetve maga a segédeszközigény, mivel az nincs mindig kéznél, némely helyzetekben nehezen használható (strand, játszótér) (Kálmán, 2006, 2012).

1.3.4. Segédeszköz nélküli dinamikus rendszerek

A segédeszközt nem igénylő rendszerek esetében az üzenet továbbítása produkció útján történik, az AAK használó saját testével hozza létre a továbbításra, megértésre szánt jelzéseket. A segédeszköz nélküli rendszerek előnye a gyorsaság, mindig kéznél van, bármely élethelyzetben könnyen használható, olcsó (Kálmán, 2006, 2012; Királyhidi, 2009), könnyen hozzáférhető, az egyszerűbb gesztusok intellektuális képességzavar esetén is könnyen elsajátíthatóak (Kálmán, 2012). Hátránya, hogy az üzenethordozó jeleket meg kell tanulni, majd a kommunikációs helyzetben elő kell tudni hívni, amihez megfelelő kognitív tárolási-előhívási kapacitás szükséges, illetve a kommunikációs partnernek is ismernie, értenie kell a jeleket, jelzéseket, esetleg alkalmazni is tudnia kell, ha az AAK használó egyénnek ez a bemeneti nyelve is (Kálmán, 2006). A saját testtel történő tudatos jelzések produkálásához megfelelő fizikai állapot kell, így súlyosabb mozgássérülés esetén, mely a kéz koordinációját is érinti, csak nehezen vagy egyáltalán nem alkalmazható (Kálmán, 2006; Királyhidi, 2009). A segédeszközt nem igénylő rendszerekhez tartoznak a gesztusok, gesztusnyelvek, egyéb manuális rendszerek; a természetes jelnyelvek; a Gestuno; a kézjelekkel kódolt anyanyelvek; a módosított hagyományos jelek és idioszinkretikus jelek; az ujjábécék, és egyéb manuális ábécék; a gesztusokkal, szemhunyorítással és/vagy hangjellel közvetített ábécékódok; a gesztusokkal, szemhunyorítással és/vagy hangjellel közvetített üzenetkódok; a természetes beszéd; a szájról olvasás; a kézjelekkel vagy egyéb jelzésekkel érthetővé tett beszéd; a Tadoma és egyéb dinamikus vibrotaktilis kódok (Kálmán, 2006).

A természetes jelnyelvek pozitív tulajdonsága, hogy mindig kéznél vannak, használatuk gyors, szókészletük bővíthető, hátrányuk, hogy a jelek pontos kivitelezéséhez a

finommozgások megfelelő koordinációja szükséges és a kommunikációs partnernek tudnia kell dekódolnia a jeleket. Az ábécé betűnek térbeli-vizuális megjelenési formája az ujjábécé, melyet legtöbb esetben tulajdonnevek, idegen kifejezések, először használt szakkifejezések, szavak betűzésére használnak (Beukelman és Mirenda, 2021). Magyarországon két ujjábécé van használatban, az egyik a daktil ábécé, ami a nemzetközi daktil ábécé magyarra adaptált, kibővített változata, a másik pedig a fonomimikai ábécé, mely a magyar hangok vizualizálása (Kálmán, 2006; Erdélyi, 2009). Az ujjábécé legtöbb betűje statikus jel, de a betűk összekapcsolása, egymásutánisága dinamikus, hiszen betűzéskor folyamatos mozgásban van a kéz (Kálmán, 2006). A Tadoma módszer a siketvak személyek szájáról olvasási módszere, használója a beszélő partner száj- és gége mozgásának letapogatásával „olvassa el” az üzenetet. A siketvak személy hüvelykujja a szájnál, mutatóujja az arccsonton, középső ujj az állkapocscsonton, a gyűrűs- és a kisujja a gégefőnél helyezkedik el, így érzékeli az ajkak és az áll mozgását, a torokban létre jövő rezgéseket és a levegő áramlását (Kálmán, 2006; Királyhidi, 2009).

1.3.5. Kevert rendszerek

A kevert rendszerekben a segédeszközt igénylő és segédeszköz nélküli rendszerek, a statikus és dinamikus rendszerek, azaz a grafikus szimbólumok és a kézjelek együttesen vannak jelen (Kálmán, 2006; Beukelman és Mirenda, 2021) oly módon, hogy a grafikus rendszert manuális jelek egészítik ki, vagy a manuális jel grafikus formában jelenik meg. A kevert rendszerhez tartozik a Sigsymbols; a Makaton-rendszer; a Visual Phonics; a WorldSign (Global Gesture); a kézjelek, gesztusnyelvek, egyéb gesztusok, ujjábécék, kézábécék grafikus ábrázolása; a szintetikus kézjelek és/vagy gesztusok; a jelnyelvi jelek képeken és rajzokon, illetve számítógépen; a mesterséges beszéd; az elektronikus beszédfelismerés és –ábrázolás (Kálmán, 2006).

1.4. Jelnyelv és jelnyelvi tolmácsolás

1.4.1. Jelnyelv használók meghatározása

Az augmentatív és az alternatív kommunikáció (AAK) segédeszköz nélküli dinamikus rendszerei közül a természetes jelnyelvet a hallássérültek egy csoportja elsődleges nyelvként, anyanyelvként használja (I9). Magyarországon a hallássérültek a harmadik legnépesebb nyelvi kisebbséget alkotják (Bartha és Hattyár, 2002; Vasák, 2004; Bartha, id. Bokor, 2013a, 2013b; Bokor, 2019), a 2011. évi népszámlálás során hallássérültnek (nagyothonhallónak, siketnek,

siketvaknak) összesen 74.847 fő vallotta magát (I4). A hallássérülés lehet veleszületett, születés óta fennálló, vagy szerzett, pl. valamilyen betegség vagy trauma következtében kialakuló állapot. A beszédelsajátítás szempontjából fontos a hallássérülés bekövetkeztének időpontja, mert a kétéves kor előtt bekövetkezett hallásvesztés esetén prelingvális hallássérülésről, a kétéves kor után bekövetkezett hallásvesztés esetén pedig postlingvális hallássérülésről beszélünk (Keresztessy, Kovács és Perlusz, 2004; Perlusz, 2009; Horváth, 2016).

A magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról szóló 2009. évi CXXV. törvény 2. § a) pontja alapján jogi értelemben hallássérült az a személy, aki siket vagy nagyothalló, és a mindennapi kommunikációja során a magyar jelnyelvre, vagy egyéb speciális kommunikációs rendszerre támaszkodik. Gyógypedagógiai szempontból hallássérült az a személy, akinek súlyos fokú hallásvesztése miatt a beszédfejlődése nem indul meg, vagy a már meglévő beszéde sérül, így speciális beszédfejlesztő módszerek szükségesek a beszéde megindításához, javításához (Farkas, id. Keresztessy és mtsai, 2004; Farkas, id. Perlusz, 2009; Farkas és Perlusz, id. Csányi, Perlusz és Zsoldos, 2012).

A hallássérülés gyűjtőfogalom (Csányi és mtsai., 2012; Csányi és mtsai., id. Királyhidi, 2020), mely a hangerő csökkent érzékelése szempontjából különböző fokozatokra osztható fel a hallásvesztesség mértékétől függően az enyhe nagyothallástól kezdve a siketségig bezárólag. A kulturális, antropológiai értelmezés alapján a siket közösség tagjai lehetnek a siket és nagyothallók mellett, azok a személyek, akiknek elsődleges nyelvük, az anyanyelvük a jelnyelv (siket szülők halló gyermekei), a közös értékeket, a közös kultúrát képviselők (siket gyermekek halló szülei) és azok a személyek, akik sem maguk, sem a családjuk által nem érintettek, de közösséget vállalnak a siketekkel, azonosulnak a kultúrájukkal és használják a jelnyelvet (pl. jelnyelvi tolmácsok) (I9; Bartha és Hattyár, 2002; Bokor, 2013b; Varjasi, 2016; Romanek, 2017).

1.4.2. Jelnyelv használat szabályozása, törvényi háttere

A siket közösség nyelve, a jelnyelv, az információt vizuális csatornán közvetítő (Perlusz, 2009), nem-vokális (Vasák, 2004), önálló nyelvtannal rendelkező, természetes nyelv (Bartha és Hattyár, 2002; Henger és Kovács, 2004; Kálmán, 2006; Bokor, 2013a; Mongyi-Szabó, id. Romanek, 2017; Ungár, 2020). A jelnyelvet maga a siket közösség alakítja, hozza létre, nem egységes, minden ország saját jelnyelvvvel rendelkezik (Vasák, 2004; Kálmán, 2006; Horváth, 2016; Ungár, 2020), a magyarországi siket közösség a magyar jelnyelvet használja (Bartha és Hattyár, 2002; Kálmán, 2006; Ungár, 2020). A magyar jelnyelv mellett a jelelt magyar, a jellel kísért magyar nyelv, az ujjabécé, mint a daktil és a fonomimika (Henger és

Kovács, 2004; Bokor, 2013a; Ungár, 2020), illetve az artikuláció segíti a hallássérültek és a magyar jelnyelvet használó halló személyek közötti kommunikációt (Ungár, 2020). A jelnyelv a beszéddel egyenértékű kommunikációt tesz lehetővé (Henger és Kovács, 2004; Horváth, 2016), ahol jelkivitelezés mellett a mimikának és a testtartásnak is fontos szerepe van (Horváth, 2016).

Magyarországon a magyar jelnyelv használatát a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról szóló 2009. évi CXXV. törvény (továbbiakban Jelnyelvi törvény) szabályozza. A törvény célja a magyar jelnyelv önálló nyelvként történő elfogadása, a magyar jelnyelv, és egyéb speciális kommunikációs módszerek használatának, illetve az állami finanszírozású jelnyelvi tolmácsszolgáltatás igénybevételének biztosítása. A jelnyelvi törvény 3. § (1) bekezdése elismeri a magyar jelnyelvet önálló, természetes nyelvként Magyarországon, a (2) bekezdése pedig kimondja, hogy a magyar jelnyelvet használó személyek nyelvi kisebbséget alkotnak, így joguk van az anyanyelvük, azaz a magyar jelnyelv szabad használatára. A Jelnyelvi törvény 11. § biztosítja a siket és siketvak gyermekek számára a magyar jelnyelv, szükség esetén egyéb speciális kommunikációs módszerek megtanulását és használatát, amit már a speciális, gyógypedagógiai nevelési intézményben az óvodai nevelés ideje alatt, illetve az iskolai nevelés-oktatás előkészítő évfolyamától kezdve kötelező számukra oktatni (12. § (1)). A speciális kommunikációs módszereket a 2009. évi CXXV. törvény a mellékletében ismerteti, ide sorolja a taktilis jelnyelvet, a jelesített magyar nyelvet, az ujjábécét, a daktíl tenyérbe jelelését, a magyar nyelvű beszéd vizualizálását, a magyar nyelvű, hangzó beszéd írásba foglalását, a Lorm-ábécét, a tenyérbe írást, a Braille-írást, a Braille-írás taktilis formáját, és a Tadoma vibrációs módszert.

Az oktatás-nevelés során a Jelnyelvi törvény 14. § (3) bekezdése alapján a hallássérült gyermekeket illeti az anyanyelvükön is történő, bilingvális (kétnyelvű) fejlesztés, gondozás, melyet a tanév megkezdése előtt a szülőnek írásban kell kérvényeznie. A bilingvális módszerrel történő nevelést-oktatást az a pedagógus végezheti Magyarországon, aki a nemzeti köznevelésről szóló törvényben meghatározott végzettséggel rendelkezik és emellett felsőfokú oktatásban jelnyelv szakos képzettséget szerzett, vagy felsőfokú intézményben bilingvális oktatásra felkészítő szakirányú továbbképzésen vett részt. Napjainkban a bilingvális oktatás még csak utópia, mivel jelnyelv szakos pedagógusképzés, illetve bilingvális oktatásra felkészítő szakirány egyik felsőfokú intézményben sincs jelenleg Magyarországon (Bokor, 2019).

1.4.3. Jelnyelvi tolmács biztosításának feltételei

A nagyothalló, siket és siketvak személyeknek a jelnyelvi tolmácsszolgáltatáshoz való hozzáférését a Jelnyelvi törvény biztosítja, mely törvényi keretek közé helyezi a jelnyelvi tolmácsszolgáltatást, meghatározza kik jogosultak a térítésmentes szolgáltatás igénybe vételére (4. § (1)), és mennyi időkeret áll rendelkezésükre éves szinten (5. §). Térítésmentes tolmácsszolgáltatást az a hallássérült, vagy siketvak személy vehet igénybe Magyarországon, aki magyar állampolgár, vagy szabad mozgás és tartózkodási joggal rendelkezik, esetleg bevándorolt, letelepedett, és mellette vagy magasabb összegű családi pótlékot, vagy fogyatékosági támogatást folyósítanak számára, vagy egyik fülén 60dB-t, vagy mindkét fülén legalább 40dB-t meghaladó hallásvesztesége van, vagy a BNO-10-es osztályozás szerinti fogyatékosági kódja egyidejűleg H54 és H90.

Az állam a hallássérülteknek és a siketvakoknak az önálló életvitelük és a társadalmi esélyegyenlőségük előmozdítása céljából személyenként évi 120 óra térítésmentes jelnyelvi tolmácsszolgáltatást biztosít, melyet további plusz órákkal kiegészít, ha a hallássérült óvodai nevelése, tanulói-, hallgatói jogviszonya vagy felnőttképzésben történő részvétele során jelnyelvi tolmácsszolgáltatást igényel. A Jelnyelvi törvény 7. § (2) bekezdése előírja, hogy a jelnyelvi tolmácsszolgálatoknak a magyar jelnyelvet és a speciális kommunikációs rendszerek alkalmazását kell biztosítaniuk kommunikációs csatornaként a klienseik számára.

Térítésmentes jelnyelvi tolmácsszolgáltatás, közszolgálati tevékenység, illetve szóbeli vizsgák alkalmával végzett jelnyelvi tolmácsolási tevékenységet csak a Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékében szereplő jelnyelvi tolmács végezhet. A Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékéről szóló 370/2017. (XII. 8.) Kormányrendelet 2. § (1) bekezdése alapján jelnyelvi tolmácsolást az a személy végezhet, aki a megfelelő szakképesítés mellett legalább 300 óra gyakorlattal rendelkezik. A jelnyelvi tolmács, hogy a tolmácsolási tevékenységét tovább folytathassa, háromévente minimum 60 órás továbbképzésen és 300 órás szakmai gyakorlaton köteles részt venni.

Magyarországon az Emberi Erőforrások Minisztériuma nevében a Nemzeti Szociálpolitikai Intézet által meghirdetett pályázat biztosítja a térítésmentes jelnyelvi tolmácsszolgáltatás működtetését. A pályázati program keretén belül 19 megyei és 3 fővárosi, összesen 22 jelnyelvi tolmácsszolgálat támogatása valósul meg, lefedve az ország egész területét (I10).

1.4.4. A jelnyelvi tolmácsolás területei

Magyarországon a jelnyelvi tolmácsolás, mint hivatalos szakma nem rendelkezik hosszú múlttal. Hivatalos képesítést adó tolmácsképzés csak 1983 óta létezik Magyarországon, elindítója a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola és a Hallássérültek Országos Szövetsége volt (Vasák, 2004; Nyíró és Szabó, 2004; Henger és Kovács, id. Ungár, 2020). Több mint egy évtizeddel a képzés elindulása után a jelnyelvi tolmácsképzés sok átalakuláson ment keresztül (Nyíró és Szabó, 2004; Ungár, 2020), aminek következtében a bizonyítványba egységesen a jelnyelvi tolmács megnevezés került (Nyíró és Szabó, 2004). A 2000-es évek közepén újabb változások történtek, megjelent a részképesítés, illetve ráépülő képzéssel a szak-jelnyelvi tolmács képesítés (Ungár, 2020). A számos átalakítás miatt vált szükségessé, hogy a Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékéről szóló 370/2017. (XII. 8.) Kormányrendelet 1. § pontosan meghatározza azokat a képesítéseket, részképesítéseket, bizonyítványokat, amelyek birtokában ma jelnyelvi tolmácsolási tevékenység folytatható.

A Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékéről szóló rendelet 3. § (2) bekezdése tartalmazza a jelnyelvi tolmácsolási tevékenység során ellátandó tolmácsolási területeket, melyek a következők: bíróság, hatóság vagy egyéb közhatalmat gyakorló szerv eljárása során végzett tolmácsolás; tanulói jogviszonnyal, hallgatói jogviszonnyal vagy felnőttképzési jogviszonnyal összefüggésben végzett tolmácsolás; egészségügyi ellátás igénybevételekor végzett tolmácsolás; foglalkoztatási célú és munkahelyen igénybe vett tolmácsolás; a jogosult választott tisztségének ellátásához igénybe vett személyi tolmácsolás; a jogosult önálló életvitelének elősegítése céljából végzett személyi tolmácsolás; nagyobb hallgatóság előtt végzett tolmácsolás; és média-tolmácsolás. A tolmácsolás területei közül a leggyakrabban előforduló a jogosult önálló életvitelének elősegítése céljából végzett személyi tolmácsolás (Henger és Kovács, 2004), mely magába foglalja a levélértelmezést, a telefonhívások lebonyolítását, a kérelmek megfogalmazását, a nyomtatványok kitöltését, a banki ügyintézést, a szülő értekezleten, az egyházi eseményen történő kommunikációs akadálymentesítést, a szabadidős tevékenységgel kapcsolatos ügyek tolmácsolását.

A jelnyelvi tolmács szakképesítéssel, a jelnyelvi szaktolmács szakképesítés-ráépüléssel, a szakértő jeltolmács és a fordító jeltolmács bizonyítvány meglétével mind a nyolc tolmácsolási típus ellátható (3. § (2)). A rész-szakképesítéssel rendelkező társalgási jelnyelvi tolmács csak négy tolmácsolási területen dolgozhat: az egészségügyi ellátás igénybevételekor végzett tolmácsolás; a foglalkoztatási célú és munkahelyen igénybe vett tolmácsolás; a jogosult választott tisztségének ellátásához igénybe vett személyi tolmácsolás; és a jogosult önálló életvitelének elősegítése céljából végzett személyi tolmácsolás során (3. § (3)).

2. Vizsgálat

2.1. A vizsgálat célja és kérdése

Magyarországon a 2011. évi, önkéntes válaszadáson alapuló népszámlálás során a kommunikációs akadályozottságuk miatt a nagyothallók 36,7%-a és a siketek 52,9%-a vallotta azt, hogy számára az átlagosnál jelentősebb nehézséget okoz a kommunikáció (I4; I5; I6). A hallássérültek mindennapjaiban megjelenő kommunikációs nehézségeket a jelnyelvi tolmácsok hivatottak orvosolni, nekik a feladatuk a kommunikációs akadálymentesítés biztosítása, a híd építése a hallók és a hallássérültek világa között. A Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékében a 2021. június 03-i állapot szerint 134 jelnyelvi tolmács van regisztrálva (I11). A regisztrált jelnyelvi tolmácsok azok a szakemberek, akik jelenleg Magyarországon a térítésmentes jelnyelvi tolmácsszolgáltatást elláthatják, akik „hallatják” a hallássérült emberek hangját, és akik az esélyegyenlőséghez vezető úton sorfalat állnak nekik.

A vizsgálat célja, arra a kérdésre keresni a választ, hogy minden esetben megvalósul-e a hallássérült emberek esélyegyenlőségének biztosítása. Jelen esetben nem a hallássérültek (nagyothallók, siketek, siketvakok) szemszögéből vizsgálódva, hanem a velük közösséget vállalók szemüvegén, a jelnyelvi tolmácsok véleményén keresztül, akik biztosítják klienseik számára az anyanyelvük, a magyar jelnyelv szabad használatának jogát. Vajon a kommunikációs úr áthidalása elegendő az esélyegyenlőség megteremtésére?

2.2. A vizsgálat módszere, eszköze és körülményei

A vizsgálat kérdésének megválaszolására, a téma alaposabb megértésére a legcélravezetőbb vizsgálati eszköznek az interjú minősült (1. sz. melléklet). A témában történő elmélyülést, az esélyegyenlőséghez vezető, vagy éppen nem vezető utat, jelenséget, a vizsgálatban részt vevők személyes elbeszélése, esetismertetése szemlélteti legátfogóbban. A pontosabb megértést a kvalitatív vizsgálati módszer segíti, mely teret enged a saját vélemények kimondására, a tapasztalatok összegzésére. Az interjúvázlat betartása, a főbb kérdések szó szerinti feltétele, a különböző interjúalanyok válaszainak összehasonlíthatóságát biztosítja.

A vizsgálat strukturált kérdései alapján (1. sz. melléklet) történő beszélgetésekre 2021 novemberének végén és december elején került sor. A dátum azért is fontos, mert éppen a

koronavírus-járvány (SARS-CoV2) negyedik hullámának felívelő ágával esett egybe, 2021. november 20-tól a kormány ismételten kötelezővé tette a zárt terekben történő maszkhasználatot (I12). A járványhelyzetre való tekintettel és a fizikai távolságot leküzdendően az interjúk az online térben valósultak meg, így bár a beszélgető partnerek nem egy helyiségben tartózkodtak, de minden rezdülésük, reakciójuk jól megfigyelhető volt.

Az interjúk átlagos hossza 60 percet ölelt fel, a leghosszabb interjú 75 percen, a legrövidebb 50 percen keresztül zajlott. A vizsgálat során feltett interjúkérdések nyitott kérdések voltak, egy részük a jelnyelvi tolmács saját személyének, illetve a szakmában betöltött szerepének bemutatására törekedett, más részük a vizsgálat fő kérdését -Minden esetben megvalósul-e a hallássérült emberek esélyegyenlőségének biztosítása?- járta körül. A válaszok mindegyike saját tapasztalaton alapult, változó hosszúsággal és vehemenciával kifejtve, a kiértékelésük, feldolgozásuk tartalomelemzés alapján történt.

2.3. A vizsgálati csoport bemutatása

Az interjú felvétele 10 fő jelnyelvi tolmáccsal történt előre megbeszélt időpontban. Az interjúalanyok kiválasztásánál fő szempont volt, hogy szerepeljenek a Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékében, magyarországi tolmácsszolgálatnál legyenek foglalkoztatva, munkájuk során napi szinten végezzenek kommunikációs akadálymentesítést az azt igénylő hallássérültek számára, rálatva a hallássérültek elfogadásának - befogadásának milyenségére, mélységére. A részvétel minden esetben önkéntes és anonim volt, a konkrét személyek beazonosításának lehetőségét kizárva. Mind a tíz megkérdezett jelnyelvi tolmács északkelet-magyarországi területen él, az ott élő hallássérült személyek számára biztosítja a jelnyelvhez való hozzáférést. A vizsgálat az országban működő 22 jelnyelvi tolmácsszolgálatból (19 megyei és 3 fővárosi) három megyére terjedt ki.

Beáta 60-65 év közötti nő. Hétéves kora óta lát el jelnyelvi tolmácsolási feladatokat. Hivatásszerűen 1992 óta dolgozik, de végzettséget csak 1994-ben szerzett. A magyar jelnyelvet anyanyelvi szinten használja, hallássérült szüleinek köszönhetően előbb tanult meg jelelni, mint beszélni. Siket közösségben nőtt fel, azonosult identitásukkal, zárt világukkal.

Cili 30-39 év közötti nő, 2011 nyarán szerezte meg képesítését, de az elmúlt évek alatt csak két évet dolgozott a szakmában. Egy éve tért vissza a jelnyelvi tolmácsoláshoz. Nincs családi kapcsolódási pontja hallássérült emberekkel, a nyelv vizualitása ragadta magával, a kommunikáció kezekkel történő megjelenítése, kifejezése.

Dóra 30-39 év közötti nő, 10 éve látja el a hallássérültek kommunikációs akadálymentesítését, jelenleg kisgyermekével van otthon. A segítő szándék sodorta erre a pályára.

Eszter 40-49 év közötti nő, 14 éve hivatásos jelnyelvi tolmács, a vizsgálat idején kisgyermekét neveli otthon. A jelnyelv iránti érdeklődése miatt választotta ezt a szakmát.

Flóra 20-29 év közötti nő, 6 éve dolgozik jelnyelvi tolmácsként. A pályaválasztását a körülmények befolyásolták, lehetősége volt a szakmát támogatással, államilag finanszírozott formában tanulni.

Gabriella 30-39 év közötti nő, 13 éve dolgozik a szakmában. Kezdetben megbízásos szerződéssel foglalkoztatva, alkalmasszerűen, de 10 éve már főállású munkatársként. Tudatosan lépett a pályára, egy piacképes szakmát keresett, egy olyan hivatást, ami nem kínál verseny állapotot.

Hédi 50-59 év közötti nő, 16 éve tolmácsol hallássérülteknek, kezdetben alkalmasszerűen, megbízásos jogviszonyban, de 4 éve már főállásban. Alapfokú jelnyelvi tanulmányai során határozta el, hogy jelnyelvi tolmács lesz.

Ilona 60-65 év közötti nő. Több mint 20 éve biztosítja a kommunikációs akadálymentesítést hallássérült ügyfelei számára, de képesítést csak 15 éve szerzett. Családi indíttatásból választotta ezt a szakmát, gyermeke súlyos fokú hallássérült.

Janka 40-49 év közötti nő, 20 éve főállású jelnyelvi tolmács. A tolmácsképzőt a 2000-es évek elején végezte, amikor Magyarországon kezdett szakmává válni a jelnyelvi tolmácsolás. A vizuális kommunikáció, a jelnyelv megismerése vonzotta erre a pályára.

Klára 40-49 év közötti nő, 15 éve végezte el a tolmácsképzőt, de csak 8 éve van a szakmában. A jelnyelvet személyes indíttatásból, siket testvére miatt kezdte el tanulni.

Név	Kor	Nem	Munkaviszony	Mióta dolgozik?	Volt-e személyes ok?
Beáta	60-65	nő	főállású	1992	igen
Cili	30-39	nő	főállású	2020	nem
Dóra	30-39	nő	főállású	2011	nem
Eszter	40-49	nő	főállású	2007	nem
Flóra	20-29	nő	főállású	2015	nem
Gabriella	30-39	nő	főállású	2008	nem
Hédi	50-59	nő	főállású	2006	nem
Ilona	60-65	nő	főállású	2006	igen
Janka	40-49	nő	főállású	2001	nem
Klára	40-49	nő	főállású	2013	igen

1. táblázat A jelnyelvi tolmácsok szakmai háttérét elemző táblázat (n=10)

A szakma elnőiesedését, a férfi jelnyelvi tolmácsok hiányát jól ábrázolja a vizsgálatban részt vevő jelnyelvi tolmácsok neme, mindegyik válaszadó nő (1. táblázat). Az elnőiesedés nemcsak Északkelet-Magyarországra jellemző, a Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékébe mindösszesen hét férfi szerepel a 134 regisztrált személy között (II1), mely a hivatalos jelnyelvi tolmácsok 5%-át teszi ki. Az interjúalanyok mindegyike főállású munkaviszonyban dolgozik (1. táblázat), mely kiszámíthatóbb bevételi forrást, egy tervezhetőbb életet biztosít számukra a megbízásos jogviszonyhoz képest. Korukat tekintve elég nagy a szórás a válaszadók között, életkoruk 20 és 65 év között mozog (1. táblázat). A hivatásszerűen szakmában eltöltött évek száma 1 és 29 év között szerepelt a válaszok között, az interjúalanyok átlag 14 éve dolgoznak a jelnyelvi tolmácsszolgálatoknál (1. táblázat). A jelnyelvi tolmácsolás, mint hivatás választásában három főnél dominált a személyes indíttatás (1. táblázat), a családban élő hallássérült személy. A három fő közül csak egy vallotta, hogy a hangzó magyar nyelv mellett a magyar jelnyelvet is anyanyelvének tekinti.

2.4. Az interjúk elemzése

2.4.1. A jelnyelvi tolmácsok által használt tolmácsolási módok és típusok

A Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékéről szóló rendelet 3. § (2) bekezdése tartalmazza a jelnyelvi tolmácsolási tevékenység során ellátandó tolmácsolási típusokat. A nyolc tolmácsolási típus a következő: bíróság, hatóság vagy egyéb közhatalmat gyakorló szerv eljárása során végzett tolmácsolás *(a továbbiakban: bírósági, hatósági tolmácsolás)*, tanulói jogviszonnyal, hallgatói jogviszonnyal vagy felnőttképzési jogviszonnyal összefüggésben végzett tolmácsolás *(a továbbiakban: oktatásban végzett tolmácsolás)*, egészségügyi ellátás igénybevételekor végzett tolmácsolás *(a továbbiakban: egészségügyi tolmácsolás)*, foglalkoztatási célú és munkahelyen igénybe vett tolmácsolás *(a továbbiakban: foglalkoztatási célú tolmácsolás)*, a jogosult választott tisztségének ellátásához igénybe vett személyi tolmácsolás *(a továbbiakban: választott tisztséggel összefüggő tolmácsolás)*, a jogosult önálló életvitelének elősegítése céljából végzett személyi tolmácsolás *(a továbbiakban: önálló életvitel során végzett tolmácsolás)*, nagyobb hallgatóság előtt végzett tolmácsolás *(a továbbiakban: hallgatóság előtt végzett tolmácsolás)*, és média-tolmácsolás.

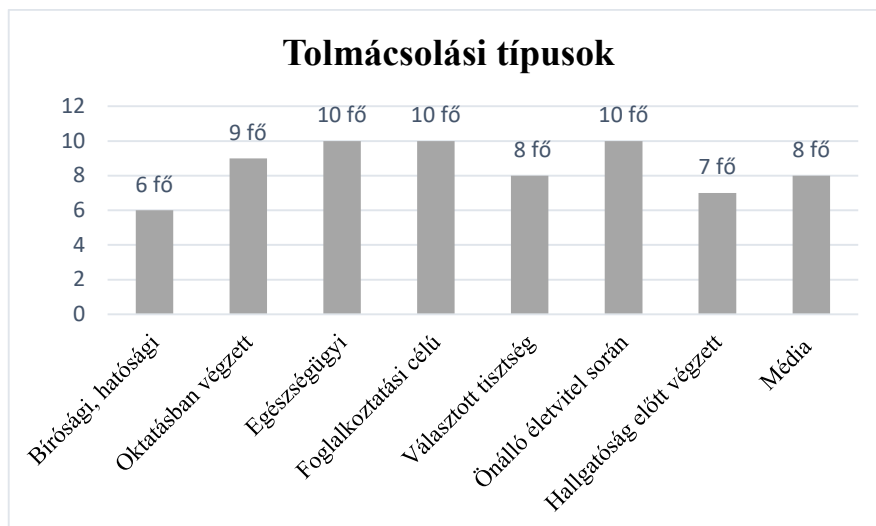
Az interjú elején a válaszadó jelnyelvi tolmácsok megnevezték azokat a kommunikációs csatornákat, amelyeken az esetek nagy többségében tolmácsolnak, illetve nyilatkoztak arról, hogy a nyolc tolmácsolási típus közül, mely területen szoktak tolmácsolni és melyiken nem. A

tolmácsolási módok közül két fő válaszolta, hogy csak és kizárólag magyar jelnyelven tolmácsol hallássérült ügyfelei számára (Janka, Klára). Egy fő, Hédi, a jelesített magyar nyelvet részesíti előnyben a munkája során, nem érzi, hogy magyar jelnyelvi szinten teljes mértékben át tudná adni az elhangzott információkat. Hét tolmács (Beáta, Cili, Dóra, Eszter, Flóra, Gabriella, Ilona) válaszolta, hogy mind jelesített magyar nyelven, mind magyar jelnyelven vállal tolmácsolását, attól függően melyik csatornát használja az ügyfél, igazodik hozzá. Gabriella szerint az alacsony nyelvi kompetenciával rendelkező siket ügyfelek a magyar jelnyelvet használják a kommunikációjuk és a tolmácsolási esetek során, míg a magasabb nyelvi kompetenciával rendelkező siketek és a nagyothallók a jelesített magyar nyelvet.

Egy fő, Cili, egy harmadik tolmácsolási módot is megnevezett, a magyar nyelvű hangzó beszédnek az írásba foglalását, melyet feliratozások elkészítésekor használ. Feliratozás készítésére nagyon ritkán kéri fel a tolmácsszolgálatot, de a COVID-19 idején a siketek és nagyothallók megyei szervezete szakmai előadásokat, tájékoztató videókat készített az ügyfelei számára jelnyelven, aminek a feliratozását a jelnyelvi tolmácsok végezték el a magyar jelnyelvet nem használó hallássérültek számára.

A vizsgálatban részt vevők fele-fele arányban mondták, hogy minden tolmácsolási területet elvállalnak, illetve azt, hogy van olyan terület, amelyben nem érzik kompetensnek magukat. A válaszadók közül egy főnek, Cilinek nincs kompetenciája minden tolmácsolási területre, csak részképesítéssel rendelkezik, az általa ellátható területek közül az egészségügyi tolmácsolást, a foglalkoztatási célú tolmácsolást, és az önálló életvitel során végzett tolmácsolást biztosítja az ellátási körzetében élő hallássérülteknek.

A többi válaszadó végzettsége alapján minden tolmácsolási területen jogosult a kommunikációs akadálymentesítésre, ha valamely területen nem tolmácsolnak, az saját döntésük a tudásuk, a kompetenciájuk mérlegelésével. Öt fő (Beáta, Eszter, Gabriella, Hédi, Janka) nyilatkozta azt, hogy minden tolmácsolási típus során vállalja a jelnyelvi tolmácsolást, ahogy Gabriella megfogalmazta: *„Nincs olyan terület, amelyen ne tolmácsolnék, mivel nincs, aki megcsinálja helyettem. [...] Kevés a tolmács létszám itt a vidéki tolmácsközpontoknál, így nem válogathatunk, minden munkát el kell végeznünk.”* (Gabriella) Akik nem vállalják minden területen a kommunikációs híd szerepét, bár a jogosultságuk megvan rá, főként azért nem teszik, mert különböző okokból nem érzik rá kompetensnek saját magukat (Flóra, Ilona, Klára).

1. ábra A jelnyelvi tolmácsok által vállalt tolmácsolási típusok (n=10)

A nyolc tolmácsolási típusból három, az egészségügyi tolmácsolás, a foglalkoztatási célú tolmácsolás, és az önálló életvitel során végzett tolmácsolás az, amelyet mind a tíz tolmács ellát. Az oktatásban végzett tolmácsolásra egy főnek (Cili) nincs jogosultsága, rajta kívül minden tolmács ellátja ezt a területet is. A legkevesebben a bírósági, hatósági tolmácsolást látják el, ennek oka a tárgyalások alkalmával használt szaknyelv használata, mely sok esetben a tolmácsok számára is nehezen érthető (1. ábra).

2.4.2. A tolmácsszolgáltatást igénybe vevők száma a vizsgált megyékben

A tolmácshasználó hallássérültek számáról és hallássérülésük típusáról a jelnyelvi tolmácsszolgálatok adatbázisa konkrét adatokat tartalmaz. A vizsgált három megye közül a jelnyelvi tolmácsolás szempontjából két megye nagynak, míg egy megye kicsinek minősül. A legnagyobb esetszámban dolgozó jelnyelvi tolmácsszolgálat 250 és 300 fő közötti ügyfélkörrel rendelkezik, de csak 70%-a az, aki rendszeresen igényli a szolgáltatást. A hallássérülésük típusát tekintve 15%-uk nagyothallónak, 85%-uk siketnek vallja magát. A másik nagy megyében a 200-250 fő közötti regisztrált hallássérültből 20% nagyothalló, 80% siket. Elmondásuk szerint az adatbázisukban szereplő hallássérültek száma megegyezik a tényleges tolmácshasználók számával, minden regisztrált ügyfél folyamatosan kéri a szolgáltatást. A jelnyelvi tolmácsszolgáltatás szempontjából kis megyében 50-75 fő között van a regisztrált ügyfelek száma, ebből kb. 75-80% az, aki rendszeresen kéri is a jelnyelvi tolmácsok segítségét az ügyeik intézéséhez. A hallássérülés típusa szerint az ellátási területen élő hallássérültek 25%-a nagyothalló, 75%-a siket. A három északkelet-magyarországi megyét megvizsgálva

megállapítható, hogy főként siket személyek veszik igénybe a jelnyelvi tolmácsszolgáltatást, százalékos megoszlásuk a nagyothalló sorstársaikhoz képest magas (80%).

A Jelnyelvi törvény nem csak siketeknek és nagyothallóknak biztosítja a jelnyelvi tolmácsszolgáltatáshoz való térítésmentes hozzáférést, hanem a siketvak személyek számára is. A Nemzeti Szociálpolitikai Intézet által meghirdetett JELNYELV2021 kódszámú pályázati program pályázati útmutatója alapján minden térítésmentes jelnyelvi tolmácsszolgáltatásban kötelező legalább egy fő olyan főállású jelnyelvi tolmácsot alkalmazni, aki rendelkezik a siketvak személyek számára történő tolmácsolásra jogosító 90 órás képzés elvégzését igazoló tanúsítvánnyal (I10). Hat jelnyelvi tolmács (Dóra, Eszter, Gabriella, Hédi, Ilona, Klára) rendelkezik tanúsítvánnyal az előírt képzés elvégzéséről, egy fő (Flóra) csak 30 órás alapképesítéssel rendelkezik, mely nem jogosítja fel siketvak személyek számára történő tolmácsolásra, és három fő (Beáta, Cili, Janka) egyáltalán nem vett részt ilyen jellegű képzésben. A hat siketvak tanúsítvánnyal rendelkező interjúalany közül egy fő (Klára) a munkája során nem tolmácsol siketvak személyeknek, mivel ügyfélkörükben nincs rá igény. A másik két megyében is ritkán, évente csak pár alkalommal kell siketvak ügyfél részére tolmácsolni, mivel tolmácsszolgáltatónként csak két-három siketvak kliens van regisztrálva. A kettős fogyatékossgal élők kevés eset-, és óraszámban két területen kérnek kommunikációs akadálymentesítést, az egészségügyi tolmácsolás és az önálló életvitel során végzett tolmácsolás esetén. Az öt jelnyelvi tolmács, aki a siketvakokkal is foglalkozik, a taktilis jelnyelvet és a tenyérbe írást használja a halmozott fogyatékossgal élő ügyfelek számára.

2.4.3. Esélyegyenlőség biztosítása

A tíz válaszadóból két fő (Cili, Dóra) érzi úgy, hogy minden esetben megvalósul az esélyegyenlőség biztosítása a hallássérült személy számára. Nyolcan (Beáta, Eszter, Flóra, Gabriella, Hédi, Ilona, Janka, Klára) nyilatkozták azt, hogy nincs minden területen biztosítva az esélyegyenlőség a hallássérülteknek. A problémát az egészségügyi tolmácsolás esetében érzik leg súlyosabban, ez az egyik tolmácsolási típus, melyet minden vizsgálatban részt vevő jelnyelvi tolmács vállal. Mind a nyolcan kiemelték, hogy legfőképpen ezen a területen csorbul az önrendelkezéshez és a saját nyelv használatához való jog.

A pandémiás helyzet nem kedvezett a hallássérülteknek, hiszen a maszk használata minden ember számára (keves kivétellel) kötelező. A tolmácsok egyhangúan azt nyilatkozták, hogy nagyon megnehezíti az információáramlását a siket és a jelnyelvi tolmács között a maszk használata, ahogy Flóra fogalmazott „*abszolút nyelvi nehézségbe ütközünk e miatt*” (Flóra). A maszk viselésékor nincs biztosítva a szájról olvasási kép, a használata sokszor a beszéd

megértését is gátolja. A maszk alatt motyog, halkán beszél a harmadik fél, nagyon kell koncentrálnia a tolmácsnak, hogy megértése az elhangzottakat. A kommunikációs nehézséget úgy próbálják megoldani, hogy a hallássérült és a jelnyelvi tolmács a tolmácsolás megkezdése előtt szabad téren a maszkot mellőzve megbeszélnek az esetet. Nem teljes megoldás, mert a harmadik fél nincs jelen, de a témához tudják kapcsolni a félreérthető, többjelentésű jeleket. A tolmácsolást követően a szabad ég alatt a maszkot levéve a tolmács és a hallássérült újra átbeszélnek a kapott információkat, hogy biztosan ne legyen félreértés. A pandémiás helyzetben, amikor a maszkhasználat kötelező érvényű, a többszöri átbeszélés tűnik a kommunikációs akadálymentesítés legegyszerűbb módjának. Flóra hálás, hogy az interjú készítés idején (2021. november) legalább az utcán, szabadtéren nem kell viselniük a maszkot. *„Még szerencsénk van, hogy legalább utcán el tudjuk magyarázni, mert az, mikor még az utcán is maszkot kellett hordani, az, az rettenetes volt.” (Flóra)* Nemcsak a szájról olvasás biztosítása nincs meg így a számukra, de nagyon sokszor a kísérő, a jelnyelvi tolmács jelenléte is félelmet kelt a harmadik félben. Beáta elbeszélése nagyon jól szemlélteti a helyzetet: *„...mikor bemész az egészségügybe, és a doktornő meglátja, hogy bemegy a tolmács az ügyféllel, főleg most a pandémiás helyzetben. Maga kicsoda? Menjen ki! Minek jött be? Majd én beszélek a beteggel! És akkor megkérdezem: És akkor hogy? Ne törődjön vele, leültem, majd megvizsgálom, és utána majd maga bejön, és magának elmondom!” (Beáta)* Az, hogy az orvos kiküldi a jelnyelvi tolmácsot nem egyedi eset és nemcsak a pandémiás helyzet miatt fordul elő, minden interjúalanyunk van ezzel kapcsolatos személyes története. Hédi úgy látja, sokszor a türelem hiányzik a halló fél részéről, *„majd odakint elmondja neki” (Hédi)*. Az orvosnak nincs türelme megvárni a tolmácsolási időt, inkább kizárja az ügyfelet a kommunikációból, megfosztva a visszakerdezés, a kérdésfeltevés lehetőségétől.

Az egészségügyi tolmácsolások során tapasztalt türelmetlenséget három válaszadó (Gabriella, Hédi, Ilona) hangsúlyozta ki, mint az esélyegyenlőség biztosításának gátló tényezőjét. Két interjúalany (Flóra, Klára) az előítéletességet sérelmezte, elmondásuk szerint nagyon sokszor *„már eleve úgy állnak a sikehez, hogy vele nem lehet értelmesen beszélni, meg úgy is hülye.” (Flóra)* Előfordul, hogy az egészségügyi dolgozók azt gondolják a hallássérült páciens értelmileg akadályozott is, mivel aprólékosabban, egyszerűbb megfogalmazással kell neki mindent elmagyarázni. Többen (Beáta, Eszter, Janka) felvetették a képzés hiányosságát. Jelenleg az orvosi egyetemeken nincs egy olyan alapképzés, ahol elmagyaráznák a leendő egészségügyi dolgozóknak, hogyan kell kommunikálni egy hallássérült ügyféllel vagy hova, kihez fordulhatnak, ha egy speciális kommunikációs igényű személy lép be hozzájuk. A válaszadók abban egyetértenek, hogy a hallássérülthez való hozzáállást az orvos személyisége

nagyban meghatározza és vannak együtt érző, segítőkész dolgozók is az egészségügyben. Sok múlik a jelnyelvi tolmács személyiségén is, mennyire lép ki a tolmácsszerepből, mennyire áll ki ügyfele érdeke mellett a tolmácsolási feladat elvégzésén túl.

A tolmácsolási típusokat együttesen vizsgálva Cili, Dóra, Eszter, és Gabriella érzi úgy, hogy a hallássérültek részesülnek az egyenlő bánásmódban. Mind a négyen többségében pozitív megkülönböztetést tapasztalnak az ügyfelek irányába. Cili kiemeli, hogy a hallássérült és a halló is hálás a jelnyelvi tolmács közreműködéséért. Cilivel egyetért Dóra is, aki szerint az egyenlő bánásmód egyértelműen a jelnyelvi tolmácsszolgáltatás igénybe vétele miatt valósul meg, hiszen a tolmács a kapocs a hallássérültek és a hallók világa között.

Négyen (Beáta, Flóra, Hédi, Ilona) nem tudtak egyértelműen állást foglalni abban, hogy inkább pozitív, vagy inkább negatív diszkrimináció éri a hallássérültet. Flóra és Hédi elmondása szerint személyiségfüggő a hallássérült emberek és a jelnyelv használatának a megítélése. Ilona, ha nem lenne folyamatos negatív tapasztalata az egészségügyi tolmácsolásban, akkor összességében pozitív diszkriminációt látna megvalósulni ügyfelei irányába.

Két válaszadó (Janka, Klára) inkább negatív diszkriminációt tapasztal munkájában a hallássérültek felé, az egyenlő bánásmód megvalósulásának szikráját sem érzi. Janka a negatív megkülönböztetés okát abban látja, hogy az emberek nem fogadják el a másfajta kommunikáció lehetőségét, sokan úgy vélik a hallássérültnek kell a többségi társadalomhoz alkalmazkodnia. Nem minden ember érti, hogy a hallás hiánya információs szegénységhez vezet, hiába tud jól szájról olvasni a hallássérült, ha nem érti a szavak jelentését.

A vélemények összecsengése főként az azonos megyében dolgozó jelnyelvi tolmácsok hasonló véleményét mutatja. Felmerül a kérdés, az, hogy a hallássérültek részesülnek-e egyenlő bánásmódban, van-e pozitív, negatív, esetleg vegyes megkülönböztetés irányukba, attól függ melyik megyében él a hallássérült? A választ akkor lehetne pontosan kideríteni, ha átjárhatók lennének a megyék a jelnyelvi tolmácsok részéről és a különböző megyékben saját tapasztalatot szereznének. A felmerülő kérdés egy ideig biztos megválaszolatlan marad, mivel jelenleg Magyarországon minden jelnyelvi tolmács csak a saját megyéjében végezhet térítésmentes tolmácsolást.

2.4.4. Tolmácsszerepből történő kilépés

A tiszta profilú tolmácsolás alkalmával a jelnyelvi tolmács csak a kommunikációs csatornát biztosítja a hallássérült és a halló fél között, nem lát el segítő szerepet, nem kérdez helyette, nem ad plusz információt, nem lép ki a tolmácsszerepből. A tolmácsolási típusokat megvizsgálva négy területen, a bírósági, hatósági tolmácsolás, a választott tisztséggel

összefüggő tolmácsolás, a hallgatóság előtt végzett tolmácsolás, és a média-tolmácsolás alkalmával valósul meg 100%-ig a tiszta profilú tolmácsolás, amikor a tolmács ténylegesen csak a kommunikációs akadálymentesítést látja el (2. táblázat).

Tolmácsolási típusok	Tiszta profilú tolmácsolás megvalósulása									
	Beáta	Cili	Dóra	Eszter	Flóra	Gabriella	Hédi	Ilona	Janka	Klára
Bírószági, hatósági	+			+		+	+	+	+	
Oktatásban végzett	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Egészségügyi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Foglalkoztatási célú	-	+	+	-	+	+	+	+	-	+
Választott tisztség	+		+	+		+	+	+	+	+
Önálló életvitel	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Nagyobb hallgatóság	+		+	+		+	+		+	+
Média	+		+	+		+	+	+	+	+

Jelmagyarázat: + igen - nem

2. táblázat Tiszta profilú tolmácsolás megvalósulása a különböző tolmácsolási típusoknál

Beáta a bírószági, hatósági tolmácsolások alkalmával az eljáró beszédtempója, a szakmai nyelvezet miatt azt gondolja negatív megkülönböztetés éri a hallássérültet. A megoldást abban látja, hogy hanggal kíséri a jelnyelvre lefordított szöveget -amit egyébként a szakma és az etikai kódexük tilt-, hogy lássa a bíró milyen nyelvi kompetenciával bír a siket, mennyire muszáj a lényeg kiemelés és az elhangzott szöveg „lebutítása” (Beáta).

A foglalkoztatási célú tolmácsolásnál a jelnyelvi tolmácsok többsége úgy tapasztalja, megvalósul a tiszta profilú tolmácsolás, azonban Beáta, Eszter és Janka szerint nem (2. táblázat). A tolmácsok az állásinterjún kérdésekkel segítik a kommunikációt, kérdeznek az ügyfél helyett, „*hogy minden információt megkapjanak az elvégzendő munkáról, és később ne az legyen, hogy nem tudta, mert a tolmács nem mondta.*” (Eszter) Az önálló életvitel során végzett tolmácsolásról csak ketten (Cili, Dóra) nyilatkoztak azt, hogy megvalósul a tiszta profilú tolmácsolás (2. táblázat). Cili és Dóra az a két tolmács, akik soha nem éreztek még negatív megkülönböztetést vagy vegyes hozzáállást a tolmácsolási szituációkban, csak pozitív

diszkriminációt vagy semleges hozzáállást tapasztalnak munkájuk során. Az oktatásban végzett tolmácsolás és az egészségügyi tolmácsolás esetében minden tolmács egyetért abban, hogy nem valósul meg a tiszta profilú tolmácsolás (2. táblázat). Minden esetben kilépnek szerepükből, néha szociális segítőkké, felkészítő tanárokká vagy kicsit egészségügyi dolgozókká válnak, hogy ügyfelükhöz minden esetben eljusson a kellő információ. Ahhoz, hogy a tiszta profilú tolmácsolási munka megvalósulhasson az élet minden területén, jelnyelven kommunikáló szakemberek kellenének, akik nem tolmácsok, hanem saját szakmájukban dolgozó jelnyelvi segítőik.

A megkérdezett tolmácsok közül egyedül Cili nem tudott példát hozni arra, mikor lép ki a tolmácsszerepből, véleménye szerint csak azt tolmácsolja, ami elhangzik. Dóra bizonytalan, igyekszik csak tolmácsolni, de volt már rá példa, hogy egy műtét előtt álló siket személynek segített a vizsgálatához történő vetkőzésben és öltözködésben. A többi válaszadó (Beáta, Eszter, Flóra, Gabriella, Hédi, Ilona, Janka, Klára) szerint elkerülhetetlen folyamat a tolmácsszerepből történő kilépés. Felvetődik egy gondolat: talán az esélyegyenlőség biztosításának hiánya arra sarkallja a tolmácsokat, hogy lépjenek ki a tolmácsszerepből, és formáljanak véleményt, vagy értelmezésükben mit takar a szerepből történő kilépés?

Beáta és Eszter legtöbbször az ügyfele védelmében lép ki szerepéből, ha úgy érzik méltánytalanul, igazságtalanul bánnak a hallássérülttel. Sokan azt gondolják, attól, hogy hangosabban beszélnek meg van oldva a kommunikációs akadálymentesítés. Nem értik, hogy a jelnyelv használók kevesebb szókinccsel rendelkeznek, képekben, vizuálisan gondolkodnak, az átvitt értelmű szavakat, a szakkifejezéseket nem értik és legfőképpen, ha nagy hangerővel beszélnek velük, akkor sem hallanak. Beáta és Eszter úgy érzi, ilyen esetekben neki kell ott, akkor a tolmácsolási szituációból kilépve érzékenyíteni a halló felet, mert nem feltétlenül a szándék a rossz, csupán a harmadik fél információja kevés a siketek világáról.

Három interjúalany (Flóra, Gabriella, Hédi) legtöbbször az egészségügyi tolmácsolás alkalmával lép ki a tolmácsszerepből. Várakozás közben az ügyfél elmondja a panaszát az őt kísérő jelnyelvi tolmácsnak, pontosan leírva milyen probléma miatt kereste fel az intézményt, de bent a rendelőben már csak nagy vonalakban ecseteli az orvosnak. A tolmácsok ekkor szoktak kilépni a tolmácsszerepből, mert rákérdeznek, hogy biztos mindent elmondott-e a hallássérült, amit szeretett volna. Sok esetben a jelnyelvi tolmács kérdez a siket személy helyett „...a tolmács kilép a tolmácsszerepéből és direkt kérdez, és kérdez, mert én ismerem a siketet, tudom, hogy mit ért, mit nem ért meg. Tudom, hogy ezt elfelejtené megkérdezni. Mert ismerem esetleg a betegséget, és direkt kérdezek olyanokat, hogy ő tudja. Mert különben utána tőlem fogja kérdezni az ügyfél, és akkor én meg nem fogom tudni, és akkor meg az lesz, hogy miért

nem kérdeztem meg. Pedig nem nekem kellene kérdezni, hanem neki kellene kérdezni. De tudom, hogy ő nem kapcsol. [...] magammal tolok ki, ha nem világosítom fel róla. Menjek vele vissza megkérdezni, vagy hívjam fel.” (Hédi)

Gabriella és Ilona kiemelten fontosnak tartja a banki ügyintézésekkor, ha szükséges a tolmácsszerepből kilépve, a hallássérült ügyfelek védelmét. Ilona hitelfelvétel ügyintézése során került olyan helyzetbe, hogy a szerepből kilépve figyelmeztetnie kellett az ügyfelét ne vállaljon be akkora hitelt. *„Nekünk figyelembe kell venni egy-egy tolmácsolásnál az ő háttérét is. Hogy mit tud például egy banknál bevállalni, hogy hülyeséget ne vállaljon be, mert ismerjük a háttérét. Ez nekünk nem volna feladatunk, de muszáj, hogy mondjuk neki, esetleg felhívjuk ilyenre a figyelmet.” (Ilona)* Klára gyakran kilép a tolmácsszerepből, ami azért is fordulhat elő, mert gyermekkorától ismeri a közösséget, együtt nőttek fel, baráti kapcsolatot ápolnak. Sokszor érzi magát szociális munkásnak, családtagnak, segítőnek, nem csak szimplán jelnyelvi tolmácsnak. *„Ez olyan munka, hogy ezt nem tudod elkülöníteni.” (Klára)* Janka a miatt szokott kilépni a szerepből, hogy a munkáját zavartalanul elvégezhesse. A videotolmácsolást, illetve a konferenciákon történő tolmácsolást hozta fel példának, ahol több részt vevő van egyszerre jelen és többen beszélnek egyidőben. Kezét felemelve szokta jelezni, hogy nem tudja zavartalanul ellátni a feladatát, legyenek szívesek külön-külön felszólalni, mert nem tudja fordítani a beszélgetést. A tíz megkérdezett jelnyelvi tolmács válaszainak vizsgálata után azt a következtetést lehet levonni, hogy nemcsak az esélyegyenlőség biztosításának hiánya sarkallja arra a tolmácsokat, hogy kilépjenek a tolmácsszerepből, hanem az ügyfelek és önmaguk védelme miatt is szükségességét érzik annak.

A jelnyelvi tolmács ugyanolyan eszköz, mint a fehérbot? Csak egy híd a két világ, a hallók és a hallássérültek világa között? Beáta évekig több szakmai fórumon a hallássérültek képviselőit bevonva kereste a feltett kérdésre a választ, de nem született benne egyértelmű szakmai állásfoglalás. Cili és Ilona úgy gondolja, hogy a hallássérültek nemcsak eszközként tekintenek a jelnyelvi tolmácsokra, annál sokkal többek a számukra. Érvelésként a vidéki tolmácsszolgálatoknál foglalkoztatott jelnyelvi tolmácsok kis létszámát hozták fel, melynek következtében a tolmács belelát a hallássérült életének szinte minden területébe, hiszen mindig ugyanaz a két-három személy biztosítja a hallássérült számára a tolmácsolást. Vidéken nincs meg a kellő távolságtartás a tolmács és az ügyfél között, a rendszeres közös ügyintézés, a tolmácsolás során óhatatlanul kialakul egy személyes kapcsolat köztük. Hét fő (Dóra, Eszter, Flóra, Gabriella, Hédi, Janka, Klára) nem tudott állást foglalni egyik oldalon sem, véleményük szerint a hallássérültnak a jelnyelvi tolmáchoz való hozzáállásától függ, éppen melyik oldalra billen a mérleg. Meglátásuk szerint a magasabb nyelvi kompetenciával rendelkező hallássérült,

aki saját ügyeiben el tud járni, valóban csak tiszta profilú tolmácsolást vár el a tolmáctól, de az alacsony, vagy minimális nyelvi kompetenciával rendelkező hallássérült részt vevőként tekint a tolmácsra a tolmácsolási szituációban, néha még a döntést is tőle várja.

A szemléletformálást a bilingvális oktatás bevezetése hozhatja el, akkor talán a siketek megtanulják és nyitottak lesznek arra, hogy megvédjék saját magukat. Addig maradnak a szerepükből kilépő jelnyelvi tolmácsok, akik nem csupán eszközök, nemcsak a kommunikációs csatornát biztosítják ügyfeleik számára, hanem észben tartják ügyeiket, kérdeznek helyettük, és ha szükséges érzékenyítik a halló felet. „Eszköz vagyok? Nem mindig, valamikor igen..., de így se, úgy se tudjuk odébb tenni azt, hogy emberek vagyunk mindketten.” (Flóra)

2.4.5. Esélyegyenlőség a különböző tolmácsolási típusok esetében

Az interjúalanyoknak amellet kellett állást foglalniuk, hogy meglátásuk szerint mennyire biztosított az esélyegyenlőség megvalósulása a különböző tolmácsolási típusoknál. Egyenértékű partnerként kezelik-e a jelnyelvi tolmácsot használó hallássérültet egy kommunikációs helyzetben, vagy megkülönböztetés éri őket, akár pozitív vagy akár negatív irányba?

Tolmácsolási típusok	Megkülönböztetés a harmadik fél részéről									
	Beáta	Cili	Dóra	Eszter	Flóra	Gabriella	Hédi	Ilona	Janka	Klára
Bíróági, hatósági	-			S		+	S	S	+	
Oktatásban végzett	+		+	+	+	+	+	+	-	S
Egészségügyi	V	+	+	V	V	-	-	V	-	-
Foglalkoztatási célú	V	S	S	+	-	+	+	S	-	S
Választott tisztség	+		S	S		S	+	S	+	S
Önálló életvitel	V	+	+	+	S	-	S	-	-	+
Nagyobb hallgatóság	+		S	+		+	S		+	+
Média	+		S	+		+	S	+	+	+

Jelmagyarázat: + pozitív - negatív V-vegyes S-semleges

3. táblázat A jelnyelvi tolmácsot használó hallássérültek megkülönböztetése a különböző tolmácsolási típusokban az őket kísérő jelnyelvi tolmácsok tapasztalatai alapján

A vizsgálatban részt vevő jelnyelvi tolmácsok csak arról a tolmácsolási típusról alkottak véleményt, amelyben saját tapasztalatuk van, jogosultak az adott területen a tolmácsolási feladatok ellátására és vállalják is azt. Három tolmácsolási típus, a választott tisztséggel összefüggő tolmácsolás, a hallgatóság előtt végzett tolmácsolás, és a média-tolmácsolás azok a területek, melyeken egyik válaszadó sem tapasztalt negatív megkülönböztetést sem az ügyfelével, sem magával a tolmácsolási szituációval szemben (3. táblázat). A három típus közül a választott tisztséggel összefüggő tolmácsolás az a terület, ahol az esélyegyenlőség legjobban megvalósulni látszik. A nyolc interjúalanyból három jelnyelvi tolmács (Beáta, Hédi, Janka) nyilatkozta azt, hogy pozitív megkülönböztetést tapasztal a munkája során ezen a területen, míg öt jelnyelvi tolmács abszolút semlegességgel jellemezte. Az a hallássérült, aki a választott tisztségének ellátásához vesz igénybe tolmácsszolgáltatást legtöbb esetben magas nyelvi kompetenciával rendelkező iskolázott személy, aki csak a kommunikációs csatorna betöltésének szerepét várja el a tolmácstól.

A másik két tolmácsolási típus, mely során nem éreznek negatív megkülönböztetést a jelnyelvi tolmácsok, a hallgatóság előtt végzett tolmácsolás és a média-tolmácsolás (3. táblázat), ahol a halló fél az emberek sokaságát jelenti. Néhány esettől eltekintve, nincs közvetlen kapcsolata a harmadik félnek a hallássérülttel és a jelnyelvi tolmáccsal. Már önmagában az, hogy jelnyelvi tolmács van jelen, az esélyegyenlőség biztosításának egy alapvető formája.

Egyértelműen pozitív megkülönböztetés alá esik az oktatásban végzett tolmácsolás (3. táblázat). Közoktatásba kilenc jelnyelvi tolmács jár tolmácsolni. Egy fő (Janka) nyilatkozta azt, hogy az iskolában negatív diszkriminációban részesül a hallássérült a jelnyelv használata miatt. *„Én nem túl sokat járok oktatásba tolmácsolni. De azt gondolom, hogy az nem segítség, hogy azt mondjuk egy jelelő nagyothallónak, hogyha nem hozod be a tolmácsot az érettségire, segítünk, és jobb osztályzatot kapsz, mint tolmáccsal. Ez nem segítség szerintem.”* (Janka) Klára semlegességet tapasztal az oktatásban végzett tolmácsolások alkalmával, mert szegregált intézménybe jár tolmácsolni, ahol minden tanuló egyenjogú kedvezményekben részesül a fogyatékoságához mérten. Hét tolmács (Beáta, Dóra, Eszter, Flóra, Gabriella, Hédi, Ilona) pozitív megkülönböztetést tapasztal a tanárok részéről. A pedagógusok elnézőbbek a hallássérülttel, több segítséget adnak neki a számonkérések alkalmával, sok esetben felfele kerekítik a jegyeit, kevesebbet várnak el tőle. A sok kedvezmény, amiben sérülése miatt részesítik a hallássérültet, *„sajnálják, hogy siket”* (Hédi), pozitív diszkriminációt eredményez, ami nem egyenlő az egyenlő bánásmóddal.

A közoktatás területén tapasztalt pozitív megkülönböztetést ellensúlyozza az egészségügyi tolmácsolás során érzékelt nagyfokú negatív hozzáállás a jelnyelv használó hallássérülthez és tolmácsához (3. táblázat). Csak ketten, Cili és Dóra ítélte pozitívnak a hallássérült személyhez való hozzáállást az egészségügy területén végzett munkájukban. Dóra elmondása szerint a jelnyelv, a jelnyelvi tolmácsolás miatt éri ügyfelét pozitív diszkrimináció. *„Igazából a tolmács jelenléte miatt, hogy a tolmács tudjon haladni. Olyan szempontból volt pozitív megkülönböztetés, hogy hamarabb behívtak és nem kellett végig várnia a sorát.”* (Dóra) Négy tolmács (Beáta, Eszter, Flóra, Ilona) vegyesnek ítélte meg az az egészségügyi dolgozók hozzáállását. Hiába éri a hallássérültet és a tolmácsot sok negatív megjegyzés, vannak elkötelezett, lelkes, segítőkész dolgozók, akik munkájukkal, hozzáállásukkal kompenzálják sérelmüket.

Négy tolmács (Gabriella, Hédi, Janka, Klára) túlnyomórészt negatív megkülönböztetést tapasztal, ami nem az ügyfél személyének, hanem a jelnyelv használatának szól. Az orvosoknak nincs idejük, türelmük a tolmácsolási szituáció végének kivárására, pedig a tolmáccsal történő vizsgálat nem tart tovább, mint egy halló személy vizsgálata, hiszen szinkrontolmácsolás történik. Három válaszadó (Gabriella, Hédi, Janka) sérelmezte, hogy az egészségügyi dolgozók nincsenek tekintettel arra, hogy a hallássérültek kevesebb információval rendelkeznek a világról. Az orvosok latin nyelvű szakkifejezéseket használnak a beteg vizsgálatakor, melyeket egy magas nyelvi kompetenciával rendelkező hallássérült talán megért, de sok esetben még a halló emberek sem ismerik azok jelentését. *„Az a baj nálunk nem tanultak a siketek..., nagyon kevés az, aki tanult. Mert azt mondom egy pesti siket biztos, hogy megértené, pláne akinek van két-három diplomája. Itt jó, ha kettőnek van érettségije, kettőnek meg szak... Vagy nyolc általános, vagy szakiskola ennyi. Nálunk ez is a baj, nem bántani akarom őket, mert nem az ő hibájuk.”* (Klára) A tolmácsok a túl sok szakkifejezést használó orvost megkérik, hogy egyszerűen, úgynevezett konyhanyelven fogalmazzon, az ismeretlen latin kifejezéseket magyarázza meg és ha van rá mód, azok magyar megfelelőjét használja. Beáta a megoldást abban látja, ha szakosodna a szakma, például egészségügyi végzettséggel menne a tolmács egészségügyi területre tolmácsolni, de ez csak utópia. Janka teljesen sötéten írja le az egészségügyi tolmácsolások alkalmával tapasztalt hozzáállást a hallássérültekhez. *„Nem tartják az egészségügyben relevánsnak a tolmács kompetenciát, a tolmács jelenlétet. Abszolút nem. Megvizsgálják, megnyomják kétszer, jó napot, felírjuk a gyógyszert, kész. Meg se próbálják neki magyarázni.”* (Janka) Az elhangzott vélemények alapján elmondható, hogy az egészségügyi tolmácsolás a leg súlyosabban érintett, ahol nem valósul meg az esélyegyenlőség biztosítása.

A foglalkoztatási célú és az önálló életvitel során végzett tolmácsolások esetén a jelnyelvi tolmácsok összességében vegyes hozzáállást tapasztalnak a halló fél részéről az ügyfelük felé. A foglalkoztatási célú tolmácsolás alkalmával három válaszadó (Eszter, Gabriella, Hédi) pozitív, kettő (Flóra, Janka) negatív megkülönböztetést, egy (Beáta) vegyes hozzáállást, négy (Cili, Dóra, Ilona, Klára) pedig semleges megkülönböztetést tapasztal (3. táblázat). Pozitív megkülönböztetésként élük meg a jelnyelvi tolmácsok az elmúlt évek alatt köztük és a munkáltatók között kialakult szoros együttműködést. A munkáltatók igazodnak a tolmácsok idejéhez, a tolmácsoknak megfelelő időpontban fogadják a hallássérülteket. A védett munkahelyeken szívesen foglalkoztatnak siketeket vagy nagyothallókat. Janka azok közé tartozik, akik negatív diszkriminációról számoltak be. Tapasztalata alapján nagyon sok munkahelyre fel sem veszik a siketet hallássérülése miatt, felháborodása hangjából is érződik. *„Fel sem veszik csak azért, mert hallássérült. Nem tudunk vele kommunikálni, nem hallja a tárgoncát! Itt tárgoncák, gépek közlekednek, nem hallja meg! És akkor mi van? Nem hülye, hogy belenyúljon egy gépbe. Én ezen a mai napig harcokat szoktam vívni. Abszolút negatív!”* (Janka) Beáta vegyes hozzáállást tapasztal a foglalkoztatás területén. Sokszor maga a munkáltató keresi fel a tolmácsszolgálatot és kér segítséget, de vannak olyan munkáltatók is, akik félnek tolmácsot hívni, mert akkor egy külső személy belelát a belső dolgaikba, inkább jól kommunikáló hallássérülttel tolmácsoltatnak megkockáztatva a félreértés lehetőségét.

Az önálló életvitel során végzett tolmácsolás a legsokszínűbb, így a tapasztalt megkülönböztetések is változatosak. A tíz válaszadó közül négyen (Cili, Dóra, Eszter, Klára) pozitív diszkriminációról, hárman (Gabriella, Ilona, Janka) negatív megkülönböztetésről, egy személy (Beáta) vegyes hozzáállásról számolt be, ketten pedig (Flóra, Hédi) sem pozitív, sem negatív diszkriminációt nem észleltek (3. táblázat). Beáta, Dóra, Klára pozitívként a bankokat, a bankokban dolgozó ügyintézők kedvességét, toleranciáját hangsúlyozta ki. Dóra szerint a pozitív megkülönböztetés egyrészt a hallássérült személyének szól, mert sajnálják és segítőkészebbek vele, másrészt a jelnyelvi tolmácsnak, mert nem akarják feltartani, így gördülékenyebben intézik az ügyet. Ilona és Janka meglátása szerint negatív diszkriminációt is előidézhethet a tolmács személye. A harmadik fél a tolmácsot meglátva türelmetlenné válik, megjegyzi, hogy nincs ideje kivárni, míg a hallássérült értelmezi az információt. *„...ha egy alacsony nyelvi kompetenciával rendelkező siket azt kérdezi, hogy ez pontosan mit jelent? Akkor úgylis az a válasz érkezik, hogy majd magának elmondom, és majd maga elmagyarázza neki (otthon).”* (Janka)

A bírósági, hatósági tolmácsolásra hat tolmács érzi magát kompetensnek. Ketten (Gabriella, Janka) pozitívnak, hárman (Eszter, Hédi, Ilona) semlegesnek, és egy személy

(Beáta) negatívnak ítélte meg a hallássérülteket ért megkülönböztetést (3. táblázat). Janka tapasztalata alapján a büntetési tételek kirovásakor a legtöbbször enyhítő tényező a hallási fogyatékoság. A siketek az ítélethozatalkor enyhébb büntetést kapnak a halló társadalomhoz képest. Beáta véleménye, hogy a bírósági, hatósági tolmácsolások alatt az eljáró beszédtempója hátrányosan érinti a hallássérültet. Nehéz követni az elhangzottakat, a szakmai szövegkörnyezetet fordítani, gyakran külön magyarázat szükséges a megértéséhez, ami több időt vesz igénybe, mint egy egyszerű szinkrontolmácsolás.

A jelnyelvi tolmácsok szemüvegén keresztül vizsgálva a nyolc tolmácsolási típust megállapítható, hogy nem valósul meg az egyenlő bánásmód biztosítása a hallássérült társadalom felé. Hiba biztosítja számukra az állam a térítésmentes tolmácsszolgáltatást, a legtöbb esetben a harmadik fél pozitívan vagy negatívan, de diszkriminálja a hallássérülteket a jelnyelv, a tolmácshasználat miatt. Egyelőre kevés az a terület, ahol semleges megkülönböztetést élveznek, ahol a kommunikációs akadály áthidalását követően úgy bánnának velük, mint ha halló emberek lennének.

2.4.6. Információáramlás tolmácsolás közben

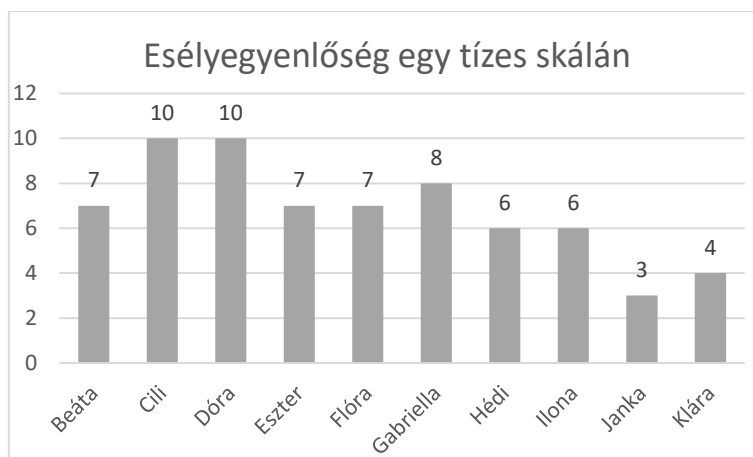
Az információáramlás vizsgálatának a kiindulási alapja az volt, hogy minden interjúalany járt iskolába, vett részt állásinterjún, szokott saját vagy családja részére ügyeket intézni ugyanúgy, ahogy a hallássérült emberek teszik. A társadalmi élet különböző területein történő részvétel során csak a jelnyelvi tolmács jelenléte a különbség a halló és a hallássérült emberek között, vagy esetleg az elhangzott információk mennyisége, milyensége is más?

A jelnyelvi tolmácsok Janka kivételével egyetértettek abban, hogy a megosztott információ ugyanaz, csak azért, mert az ügyintézésben részt vevő egy hallássérült, nem kap kevesebb vagy több információt. Gabriella és Ilona úgy véli, hogy az ügyintéző személyétől függ, és nem az ügyintézésre váró hallásállapotától, hogy van-e eltérés az információ minőségét tekintve. Eszter és Hédi úgy gondolja előfordul, hogy a hallássérült kap több információt, mert a jelnyelvi tolmács kilép a szerepéből és célirányosan kérdez. A tolmácsnak már van tapasztalata, több hasonló ügyet intézett, így többlet információhoz juttatja a hallássérültet.

Egyedül Jankának van negatív tapasztalata, szerinte sokszor az ügyintéző egyszerűsíteni akar a hallássérült tájékoztatása során, lerövidíti a mondanivalóját, kihagy belőle részeket, csorbítva az információ tartalmát is. Véleménye szerint gyakran fel sem merül a halló emberekben, hogy tájékoztatni kellene a hallássérült társadalmat is.

2.4.7. Az esélyegyenlőség mértéke

Az interjú zárásaként a jelnyelvi tolmácsoknak egy képzeletbeli tízes skálán kellett pontozniuk az esélyegyenlőség megvalósulását a tolmácsolási szituációkban. Az 1-es azt jelenti, hogy az esélyegyenlőség egyáltalán nem valósul meg, míg a 10-es azt, hogy teljes mértékben megvalósul.

2. ábra Az esélyegyenlőség megvalósulásának értékelése a jelnyelvi tolmácsok által (n=10)

Cili és Dóra az esélyegyenlőség megvalósulását a maximálisan adható 10 ponttal értékelték (2. ábra), nekik szinte csak pozitív tapasztalataik vannak. Legnegatívabban Janka és Klára látja a helyzetet, csak nagyon ritkán tapasztalják az esélyegyenlőség megvalósulását a tolmácsolási munkák közben. Janka a „*lehet, hogy rossz helyen vagyok*” (Janka) kijelentéssel utalt rá, hogy megyénként eltérő lehet a tapasztalat. Hédi és Ilona meglátása az, hogy sokszor az emberek türelmetlensége miatt nem valósul meg az esélyegyenlőség a különböző tolmácsolási helyzetekben. Véleményüket a Likert-skálán 6-6 ponttal fejezték ki (2. ábra). Beáta, Dóra, Eszter és Gabriella úgy véli, hogy többségében megvalósul az esélyegyenlőség, bár még van hova fejlődnie a társadalomnak.

Az adott pontszámok jól tükrözik a véleményeket. A legmagasabb pontszám a 10-es, míg a legalacsonyabb a 3-as volt (2. ábra). Két tolmács (Janka, Klára) 5 alatti, és nyolc tolmács (Beáta, Cili, Dóra, Eszter, Flóra, Gabriella, Hédi, Ilona) 5-ös érték feletti pontszámot adott. Azok a tolmácsok adtak magas pontszámot, akik pozitív diszkriminációt tapasztalnak munkájuk során, és azok adtak nagyon alacsony pontszámot, akik negatív megkülönböztetést éreznek. Az azonos megyében dolgozó jelnyelvi tolmácsok azonos, vagy közel azonos pontszámot adtak. A pontozás során élesen látható a megyék közötti véleménykülönbség. Az adott pontszámok átlaga 6,8, mediánja 7 (2. ábra).

2.5. Következtetés

A tíz interjút elemezve megállapítható, hogy habár az esélyegyenlőség biztosítása a hallássérült személyek számára megvalósulni látszik, a többségi társadalom el-, és befogadja a más kommunikációs csatornát használó embereket, ha mélyebben beleássunk a témába azonnal látható, hogy az élet nem minden területén valósul meg az esélyegyenlőség. Hiába van jelen a jelnyelvi tolmács, aki a kommunikációs csatornát biztosítja a zavartalan információcseréhez, ha a harmadik fél nem kíván részt venni a tolmácsolási folyamatban.

A tolmácsok az interjúkban az egészségügyi tolmácsolást emelték ki, ezen a területen tapasztalják legkevésbé az esélyegyenlőség megvalósulását, itt éri a hallássérülteket a legtöbb negatív megkülönböztetés a jelnyelv használata miatt. Beáta megfogalmazása szerint nem az elfogadás hiányzik az emberekből, hanem *„tudatlanságból még mindig nem tudják kellően tolerálni a másságot.” (Beáta)* A legelfogadóbb terület az oktatási tolmácsolás. A közoktatási intézmények minden esetben biztosítják a törvényben meghatározott jogokat és kedvezményeket a hallássérülteknek. Az oktatásban végzett tolmácsoláskor a tolmácsok egyhangúan pozitív diszkriminációt tapasztalnak, a pedagógusok túlságosan is segítőkészek a hallássérülttel. Az egyenlő bánásmód legjobban a választott tisztséggel összefüggő tolmácsoláskor valósul meg. A személyi tolmácsolások alkalmával a tolmácsok nem tapasztalnak sem pozitív, sem negatív megkülönböztetést a harmadik fél részéről. A kommunikációs csatornát leszámítva, két teljesen egyforma ember beszélget, nincs halló vagy hallássérült, csak különböző nyelveket használó emberek. A választott tisztséggel összefüggő tolmácsolás az etalon a tolmácsok számára, amikor eszközként vannak jelen a tolmácsolási szituációban és nem kell kilépniük a szerepükből.

Az egyenlő bánásmód megvalósulása egyértelműen a jelnyelvnek és a jelnyelvi tolmács közbenjárásának köszönhető. A tolmács hárítja el azt a kommunikációs akadályt, ami a hallók és hallássérültek világa között van. Elmondható, hogy a tolmács jelenléteért mindenki hálás, mivel könnyebbé és érthetőbbé teszi a kommunikációt, még az is megköszöni a tolmácsok munkáját, aki kevésbé toleráns a tolmácsolási helyzetben.

Összegzés

A dolgozat az elméleti részben ismertette az esélyegyenlőség definícióját, megvizsgálta annak törvényi háttérét, illetve azokat a területeket, ahol kiemelten szükséges az esélyegyenlőség biztosítása. Összegejtötte az esélyegyenlőség biztosításának módjait a fogyatékkal élők, azon belül is a kommunikációs zavarral élő emberekre vonatkozóan. Meghatározta a kommunikációs zavarral élő emberek csoportját, és bemutatta a kommunikációs eszközeit, az augmentatív és alternatív kommunikációs eszközöket. A kommunikációs képesség károsodásának egyik veleszületett oka lehet a nagyfokú halláskárosodás. Súlyos hallássérülés esetén a természetes beszéd nem alakul ki, vagy nem olyan mértékben alakul ki, hogy az betöltsé funkcióját a mindennapi kommunikációban. A hallássérültek az augmentatív és alternatív kommunikációs eszközök közül a magyar jelnyelvet, illetve a jelesített magyar nyelvet használják mások megértésére és önmaguk megértetésére.

A vizsgálati rész arra kereste a választ, hogy a jelnyelvi tolmácsok tapasztalatai alapján minden esetben megvalósul-e a hallássérült emberek esélyegyenlőségének biztosítása. A tíz megkérdezett tolmács válaszait megvizsgálva megállapítható, hogy többségük szerint igen, megvalósul az esélyegyenlőség. Azonban a második kérdésre - Vajon a kommunikációs úr áthidalása elegendő az esélyegyenlőség megteremtésére? - a tolmácsok véleménye alapján egyértelműen kimondható, hogy nemleges a válasz. Ahhoz, hogy az esélyegyenlőség megvalósuljon minden esetben a hallássérült személy irányába, nem elegendő a kommunikációs akadálymentesítés. Az esélyegyenlőség akkor valósulna meg teljes mértékben, ha szemléletváltás következne be a tolmácsolási szituációkban részt vevők részéről. Elsőként maguknak a hallássérülteknek kellene önértékesebbnek lenniük, ismerniük kellene a jogaikat, meg kellene tanulniuk önmagukat megvédeni a méltánytalan bánásmódtól. Számukra a szemléletváltást a stabil kétnyelvűséghez vezető bilingvális oktatás bevezetése hozhatja el. Másodszor maguknak a jelnyelvi tolmácsoknak is szemléletet kellene váltaniuk, a tiszta profilú tolmácsolásra kellene törekedniük. Harmadrészt a halló társadalmat kellene érzékenyíteni, hogy nyitottak legyenek a fogyatékkal élők világa felé. Az egészségügyi tolmácsolás területén tapasztalt nagyfokú negatív hozzáállás a hallássérült emberekhez és a jelnyelvi tolmácsoláshoz meglepő. A jelnyelvi tolmácsok negatív tapasztalatai azt mutatják, sürgető lenne az orvosi egyetemeken egy olyan alapképzés bevezetése, amely elmagyarázná a leendő egészségügyi dolgozóknak, hogyan kell kommunikálni egy hallássérült ügyféllel.

Irodalomjegyzék

Könyvek, könyvfejezetek, cikkek, értekezések

1. Bagotai T. Gy., Juhász Á., és Kálmán Zs. (2015): *Aki Amit Kérdez... Halmozottan sérült, mozgáskorlátozott és beszédképtelen személyek kommunikációs képességeinek és lehetőségeinek komplex vizsgálata*. Bliss Alapítvány, Budapest
2. Bartha Cs. és Hattyár H. (2002): Szegregáció, diszkrimináció vagy társadalmi integráció? – A magyarországi siketek nyelvi jogai. In: Kontra M., Hattyár H. (szerk.): *Magyarok és nyelvtörvények*. Teleki László Alapítvány, Budapest 73-123.
3. Beukelman, D. R. és Mirenda, P. (2021): *Augmentatív és alternatív kommunikáció. - Segítségnyújtás komplex kommunikációs igényű gyermekek és felnőttek számára*. 4. kiad., NFSZK, Budapest
4. Bokor J. (2013a): A jelnyelvi tolmácsolás nyelvi és nem nyelvi szempontjai. Egy empirikus kutatás a magyarországi jelnyelvi tolmácsok körében. In: Váradi T. (szerk.): *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest 26-35.
5. Bokor J. (2013b): A magyarországi jelnyelvi tolmácsok helyzete a jelnyelvi törvény vonatkozásában. *Félúton* 8. 235-250.
6. Bokor J. (2019): *A magyarországi siket gyermekek oktatásának kérdései*. Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest
7. Csányi Y., Perlusz A., és Zsoldos M. (2012): Hallássérült (hallásfogyatékos) gyermekek, tanulók komplex vizsgálatának diagnosztikus protokollja. In: Torda Á. (szerk.): *Diagnosztikus kézikönyv*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft, Budapest
8. Csepeli Gy., Kemény I., Palásti S., Tóth B. és Ladányi J. (1998): Szükség van-e antidiszkriminációs törvényre? *Fundamentum* 2(3), 55-69.
9. Erdélyi A. (2008): Az augmentatív és alternatív kommunikáció (AAK) mint a kommunikációtudományok egyik legifjabb részdiszciplínája. *Gyógypedagógiai Szemle* 36(1), 14-26.
10. Erdélyi A. (2009): *A gesztusnyelv kommunikációelméleti alapjai. – A „Nézd a kezem” elnevezésű gesztusnyelvrendszer mint az augmentatív és alternatív kommunikáció új lehetősége*. ELTE BGGYFK és ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
11. Fekete-Szabó V. (2020): A komplex kommunikációs igényű mozgáskorlátozott személyek kommunikációs készségeinek és képességeinek vizsgálata. In: Tóth M. (szerk.): *Diagnosztikus protokoll az augmentatív és alternatív kommunikációs fejlesztési és támogatási szükséglet felméréséhez*. NFSZK, Budapest 45-68.
12. Havasi Á., Stefanik K., és Győri M. (2017): Augmentatív és alternatív kommunikációs eszközök használata autizmus spektrum zavarban – kérdőíves vizsgálat hazai szakemberek körében. *Gyógypedagógiai Szemle* 45(1) 1-25.
13. Henger K. és Kovács Zs. (2004): *A jelnyelvi tolmácsolás alapismeretei*. FSZK, Budapest

14. Horváth V. (2016): A hallássérülés hatása a beszédre. In: Bóna J. (szerk.): *Fonetikai olvasókönyv*. ELTE BTK Fonetikai Tanszék, Budapest 105-118.
15. Imre A. (2020): Az anyanyelv-elsajátítás tipikus fejlődésmenete, valamint a beszéd – és a nyelvi kompetenciák mérése komplex kommunikációs szükségletű személyek esetében. In: Tóth M. (szerk.): *Diagnosztikus protokoll az augmentatív és alternatív kommunikációs fejlesztési és támogatási szükséglet felméréséhez*. NFSZK, Budapest 25-43.
16. Johnston, S. S. és Cosbey, J. (2021): A kezdő kommunikációs rendszer építőkövei: Kommunikációs módok. In: Johnston, S. S., Reichle, J., Feeley, K. M., és Jones, E. A. (szerk.): *Augmentatív és alternatív kommunikációs stratégiák mérsékelt és súlyos fogyatékkal élő személyek számára*. NFSZK, Budapest 43-67.
17. Juhász Á. (2020): Bevezetés. In: Tóth M. (szerk.): *Diagnosztikus protokoll az augmentatív és alternatív kommunikációs fejlesztési és támogatási szükséglet felméréséhez*. NFSZK, Budapest 9-23.
18. Kálmán Zs. (1997): Augmentatív és alternatív kommunikáció – szócikk. In: Báthory Z., Falus I. (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon I. kötet. A-H*. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 122.
19. Kálmán Zs. (2006): *Mással-hangzók... Az augmentatív és alternatív kommunikáció alapjai*. Bliss Alapítvány, Budapest
20. Kálmán Zs. (2009): A fogyatékoság, mint komplex társadalmi jelenség. In: Kálmán Zs., Kovács Zs., Simonics B. (szerk.): *Pár-beszéd - Kiegészítő jegyzet a súlyosan, halmozottan sérült személyek kommunikációs segítőit felkészítő tanfolyam anyagához*. FSZK, Budapest 11-23.
21. Kálmán Zs. (2012): A gyógyítópédagógia legifjabb ága: augmentatív és alternatív kommunikáció. In: Gordosné Szabó A. (szerk.): *Gyógyító Pedagógia. – Nevelés és terápia*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest 433-459.
22. Kálmán Zs. és Juhász Á. (2020): Augmentatív és alternatív kommunikációs módszerek alkalmazásának sajátosságai intellektuális képességzavar (értelmi akadályozottság) esetén. In: Radványi K. (szerk.): *„Hogy értsük egymást”. – Tanulmánykötet gyógypedagógus hallgatók és gyakorló szakemberek számára*. ELTE BGGYK, Budapest 15-34.
23. Keresztessy É., Kovács Zs., és Perlusz A. (2004): *Bevezetés a hallássérültek habilitációjába, rehabilitációjába*. FSZK, Budapest
24. Királyhidi D. (2009): Kommunikáció érzékszervi sérüléssel társuló, súlyos, halmozott sérülés esetén. In: Kálmán Zs., Kovács Zs., Simonics B. (szerk.): *Pár-beszéd - Kiegészítő jegyzet a súlyosan, halmozottan sérült személyek kommunikációs segítőit felkészítő tanfolyam anyagához*. FSZK, Budapest 27-40.
25. Királyhidi D. (2020): Komplex kommunikációs igényű hallássérült személyek kommunikációs képességeinek és készségeinek felmérése. In: Tóth M. (szerk.): *Diagnosztikus protokoll az augmentatív és alternatív kommunikációs fejlesztési és támogatási szükséglet felméréséhez*. NFSZK, Budapest 86-103.
26. Magyar B. (2014): *Diszkrimináció a munkaerőpiacon A női munkavállalók hátrányos megkülönböztetése*. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék, Miskolc

27. Nyíró Zs. és Szabó M. H. (2004): *A jelnyelvi tolmácsolás elmélete és gyakorlata*. FSZK, Budapest
28. Pál-Horváth R. (2020): A kommunikáció fejlesztése a mérsékelt intellektuális képességgavarral élő tanulók általános iskolájában. In: Radványi K. (szerk.): „*Hogy értsük egymást*”. – *Tanulmánykötet gyógypedagógus hallgatók és gyakorló szakemberek számára*. ELTE BGGYK, Budapest 101-141.
29. Perlusz A. (2009): Ismeretek a hallássérült személyekről és rehabilitációjukról. In: Torda Á, Székelyné Kovács E., Szabó G. (szerk.): *Ismeretek a fogyatékos, akadályozott személyek segítésére felkészítő képzések hallgatóinak – Olvasókönyv*. FSZK, Budapest 81-86
30. Radványi K. (2020): A nyelv elsajátításának néhány, a gyógypedagógiai fejlesztés szempontjából fontos jellemzője mérsékelt és súlyos intellektuális képességgavar (értelmi akadályozottság) esetén. In: Radványi K. (szerk.): „*Hogy értsük egymást*”. – *Tanulmánykötet gyógypedagógus hallgatók és gyakorló szakemberek számára*. ELTE BGGYK, Budapest 69-100.
31. Romanek P. Z. (2017): A prelingvális siketek nyelvelsajátítása – kitekintés. *Anyanyelv-pedagógia* 10(2), 5-15.
32. Tausz K. (1998): Egyenlőtlenségek és különleges bánásmód. *Fundamentum*, 2(1-2), 97-102.
33. Ungár N. (2020): A jelnyelvi tolmácsolás kutatásának helye a fordítástudományban. *Fordítástudomány* 22(2), 44-62.
34. Varga E. (2018): Az augmentatív és alternatív kommunikáció megjelenése az értelmileg akadályozott gyermekeket ellátó óvodákban. *Különleges Bánásmód* 4(1), 35-44.
35. Varjasi G. (2016): Szünetek osztályozása a magyar jelnyelvben. In: Gósy M. (szerk.): *Beszéd kutatás 2016*. MTA Nyelvtudományi Intézet Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratórium, Budapest 165-176.
36. Vasák I. (2004): *A világ siket szemmel*. FSZK, Budapest

Internetes hivatkozások

- I1, Bihary L., Farkas L., Kádár A., Kárpáti J. (2006): *Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény magyarázata* https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Ebktv_kommentar.pdf (2021.07.30.)
- I2, TASH állásfoglalás 2000. (2016) *TASH Resolution on the Right to Communicate* <https://tash.org/about/resolutions/tash-resolution-right-communicate-2016/> (2021.11.21.)
- I3, WHO (2011): *World report on disability (Világjelentés a fogyatékosokról)* <https://apps.who.int/iris/handle/10665/44575> (2021.12.04.)
- I4, KSH: 2011. Évi Népszámlálás- Fogyatékosággal élők https://www.ksh.hu/nepszamlalas/ablak_fogyatekossag (2021.11.30.)
- I5, KSH (2015): 2011. Évi Népszámlálás- A fogyatékosággal élők helyzete és szociális ellátásuk https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_17_2011.pdf (2021.11.30.)
- I6, KSH: 2011. Évi Népszámlálás- A fogyatékosággal élők helyzete és szociális ellátásuk https://www.ksh.hu/nepszamlalas/ablak_fogyatekossaggal_elok_helyzete (2021.11.30.)
- I7, Costantino M. A. és Bonati M. (2014): *A Scoping Review of Interventions to Supplement Spoken Communication for Children with Limited Speech or Language Skills* <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0090744> (2022.01.06.)
- I8, SAC (Speech-Language and Audiology Canada) állásfoglalása (2015): *The Role of Speech-Language Pathologists with Respect to Augmentative and Alternative Communication (AAC)* https://www.sac-oac.ca/sites/default/files/resources/aac_position-paper_en.pdf (2022.01.06.)
- I9, SINOSZ: *Siketség és jelnyelv* <https://sinosz.hu/siketseg-es-jelnyelv/> (2022.01.28.)
- I10, NSZI: *Térítésmentes jelnyelvi tolmácsszolgáltatás támogatása 2021. szeptember 1-jétől 2024. június 30-ig terjedő időszakra* https://nszi.hu/palyazatok/palyazati-felhivasok/teritesmentes-jelnyelvi-tolmacsszolgaltatas-tamogatasa-2021_-szeptember-1-jetol-2024_-junius-30-ig-terjedo-idoszakra (2022.01.31.)
- I11, Budapest Főváros Kormányhivatala: *A Budapest Főváros Kormányhivatalának közleménye a Jelnyelvi Tolmacsok Országos Névjegyzékébe felvett személyekről* <https://szocialisportal.hu/wp-content/uploads/2021/06/Jelnyelvi-Tolmacsok-Orszagos-Nevjegyzeke.pdf> (2022.02.14.)
- I12, Tájékoztató oldal a koronavírusról: *Gulyás: szombattól zárt terekben kötelező a maszk* <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/gulyas-szombattol-zart-terekben-kotelezo-maszk-> (2022.03.14.)

Törvények- dokumentumok

1. 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról 70/A. § (1989) Az Alkotmány módosításáról *Magyar Közlöny* (74) 1219-1230.
2. 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről
<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99200022.TV> (2021.06.29.)
3. 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról
<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV> (2021.06.21.)
4. 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv> (2021.07.01.)
5. 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800026.tv> (2021.06.09.)
6. 2001. évi XVI. törvény a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény, valamint az ezzel összefüggő törvények jogharmonizációs célú módosításáról
<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100016.TV> (2021.06.30.)
7. 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300125.tv> (2021.06.18.)
8. 2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900125.tv> (2021.03.10.)
9. 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000185.tv> (2021.07.02.)
10. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv> (2021.08.23.)
11. 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200002.tv> (2021.07.26.)
12. 370/2017. (XII. 8.) Korm. rendelet a Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzékéről
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700370.kor> (2021.03.10.)
13. A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény (2006. dec. 13.)
<https://www.ajbh.hu/emberi-jogi-adatbazis>
<https://www.un.org/disabilities/documents/natl/hungary-ez.pdf> (2021.06.05.)
14. Alkotmánybíróság 19/2019. (VI.18.) AB határozata
http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/19_2019%20AB%20hat%C3%A1rozat.pdf (2021.07.26.)
15. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XV. cikk 1., 2., 4. pont és XXII. cikk
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (2021.06.15.)

Melléklet

1. sz. melléklet

Az esélyegyenlőség biztosításának lehetséges eszköze: a jelnyelv, és jelnyelvi tolmácsolás
- interjúkérdések -

1. Kérlek, mutasd be magad néhány mondatban!
Hol végezted a jelnyelvi tolmácsolást? Mióta dolgozol tolmácsolóként? Magyarországon melyik részén dolgozol? Miért választottad ezt a szakmát?
2. Milyen nyelven tolmácsolsz az esetek nagy részében? Mely területeken szoktál tolmácsolni?
Van-e olyan terület, amit nem tolmácsolsz, melyik az, és miért?
3. Megyei tolmácsolószolgálat vagytok, mint minden tolmácsolószolgálat Magyarországon, kivéve a budapestit. Hány hallássérült kommunikációs akadálymentesítést látjátok el megyei szinten? Főképpen kik veszik igénybe a szolgáltatást?
4. Rendelkezel-e siketvak személy részére történő tolmácsolási kompetenciával?
5. Munkád során mennyire jellemző, hogy siketvak személynek kell tolmácsolnod?
Mely területeken van igény a kommunikációs akadálymentesítés eme formájára?
6. Mi a kommunikációs csatorna kettőtök között?
7. Mit gondolsz, minden esetben megvalósul az esélyegyenlőség biztosítása a hallássérült/siketvak személy számára? Miből gondold ezt?
8. Mikor van az a pont, hogy kilépsz a tolmácsolószerepből? Mely tolmácsolási területeken fordul elő? Miért? Tudnál esetleg konkrét példát mondani, természetesen az ügyfeled anonimitását megőrizve?
9. Munkád során mennyire igaz az a mondás, hogy a jelnyelvi tolmácsoló olyan a hallássérült ember számára, mint a fehérbot a látássérült embernek? Mennyire vagy csupán eszköz egy kommunikációban, és mennyire vagy részt vevő?
10. Van-e esteleg akár pozitív, akár negatív megkülönböztetés a harmadik fél által a hallássérült személy felé az alábbi tolmácsolási típusoknál? Miben nyilvánul meg ez a megkülönböztetés?
 - 10.1 Bíróság, hatóság vagy egyéb közhatalmat gyakorló szerv eljárása során végzett tolmácsolás
 - 10.2 Közoktatás, szakképzés, felsőoktatás során a tanulói, hallgatói jogviszonnyal továbbá, felnőttképzés során a képzéssel összefüggésben végzett tolmácsolás

- 10.3 Egészségügyi ellátás igénybevételekor végzett tolmácsolás
- 10.4 Foglalkoztatási célú és munkahelyen igénybe vett tolmácsolás
- 10.5 A jogosult választott tisztségének ellátásához igénybe vett személyi tolmácsolás
- 10.6 A jogosult önálló életvitelének elősegítése céljából végzett személyi tolmácsolás
- 10.7 Nagyobb hallgatóság előtt végzett tolmácsolás
- 10.8 Média-tolmácsolás

- 11. Az előbb felsorolt tolmácsolási típusoknál mit gondolsz, munkád során mennyire valósul meg a tiszta profilú tolmácsolás?
- 12. A legtöbb tolmácsolási típushoz kapcsolódó szituáció a te életedben is előfordult már. Voltál tanuló, vettél igénybe egészségügyi szolgáltatást, vettél részt állásinterjún, munkahelyi megbeszélésen, szoktál banki ügyeket intézni, esetleg estél már át hitelbírálaton. Mennyire másabb egy-egy szituációnál az elhangzott információk mennyisége és milyensége abból a szempontból, hogy hallássérültnek vagy halló embernek szánják azokat? Mikor hangzik el több/kevesebb információ?
- 13. A maszkhasználat hogyan befolyásolja a munkátokat, a kommunikációs akadálymentesítés megvalósulását?
- 14. Mi a véleményed, a hallássérültek részesülnek egyenlő bánásmódban? Mi a gyakoribb irányukba, a pozitív vagy a negatív megkülönböztetés?
- 15. Egy képzeletbeli 10-es skálán mennyire értékeled az esélyegyenlőség megvalósulását a jelnyelvi tolmácsolási szituációkban? (Az 1-es azt jelenti, hogy az esélyegyenlőség egyáltalán nem valósul meg, míg a 10-es azt, hogy teljes mértékben megvalósul.)